સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસ રીવિઝન કમીટીએ
તૈયાર કરેલી.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ તથા સાર; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ડ્રિલ; મુંબઇ ઇલાકાની ભૂતળ વગેરે.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. એન્ડ કો૦
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર-સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર-સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું-'શંકર' પ્રી. પ્રેસ. ચૌટા-પુલ-સુરત.
સને ૧૯૨૩] [સંવત ૧૯૭૯.
કિંમત રૂ. ૦-૭-૬

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિરાજ
સંગીન=મજબુત; જોરાવર
પુરાતન=ઘણું જુનું
ચરિત્ર=વૃતાંત; હેવાલ
જયેષ્ઠ=મોટા
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર
ઇલ્કાબ=ખિતાબ
નિખાલસ=ખુલ્લા મનના
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા
યોજના=ગોઠવણ
અત્યંત=ઘણોજ
તાલીમ=કેળવણી
પ્રવાસ=મુસાફરી
પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી વળવું તે
ચાલુ=કાયમ
પદવી=ઓહ્દા
પ્રવીણ=માહીતગાર
નિર્ણય=ઠરાવ
ક્રમે ક્રમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ
નિર્માણ=નક્કી
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસત્કાર=આવકાર; પરોણા ચાકરી
લથડવા=ગબડવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખ્ત=રાજધાનીનું શહેર
આબાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસ થયો હતો? પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે? શહેનશાહ જ્યોર્જનાં વડીલ બધુનું નામ શું હતું? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી? પ્રિન્સ આલબર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ છે? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કવારે પધાર્યા હતા? શહેનશાહ એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઇ અને ક્યાં થઇ? આપણો ધર્મ શું છે? સાર—શહેનશાહ

પાંચમા જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ઘણાં વર્ષ જીવો એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨.

સ્વામીભક્તિ=ધણીપર પ્રેમભાવ; ધણીનીસેવા
નાગોર=અજમેર; (એ રજપુતસ્તાનમાં છે)
થાણું=કચેરી
ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું
લડત=લડાઇ; યુદ્ધ
બચાવ=રક્ષણ
સંભવ=આશા; ભરોસો
શરણે ગયો=તાબે થયો
આશ્રય=મદદ
જયપુરી=જેપુર
મુકામ=રહેઠાણ
કપટી=દગલબાજ
મુલાકાત=મેળાપ
શરણાગત=શરણે આવેલો
બાજુએ મૂક્યો=વિસારી દીધો
ખાસ=ઘણો
વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર
ગુપ્ત=છાની
ઝપાઝપી=કાપા કાપી; કતલ
જીવને જોખમ લાગશે=મરી જશે
સોગન=કસમ
કુશળતા=સુખાકારી
સમાચાર=ખબર
ઝબ્બો=ઝુલતો ઢીલો અંગરખો
પ્રસંગ=વખત
ચેત્યો=સમજ્યો
ખંજર=જમૈયો
પ્રાણ લઇશ=મારી નાખીશ.
મ્યાન=કવર
નમ્રતા=નમનતાઇ
મુજરો=સલામ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર
ઉદાહરણ=દાખલો
નીમકહલાલ=જેનું ખાય તેનું ભલું ચાહનાર
જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાંનો રાજા? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો? ત્યાં શું થયું? પછી ક્યાં ગયો? અને શા માટે? ઇસરીસીંગ ક્યાંનો રાજા? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો? ઇસરીસીંગે પોતાના

અરદાશને કાનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા કયાં રાખી શકાય નહિ ? સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૭.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી નીકળેલા કુળમાં પેદા થએલા
પ્રખ્યાત=નામીચા
લગભગ=આસરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
રિવાજ=ધારો; રીત
ભાવ=હેત; પ્યાર
બેઠક=ગાદી
ધાસ્તી=બીક; શક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધક્કો=નુકશાન
ખેદ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદબીર; કળા
પાયમાલ=જેનો નાશ થએલો હોય એવો
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ; મન
પાણીપાણી=નરમ
ઝળઝળીઆં=આંખમાં પાણીનું ભરાઈ આવવું
ગોઠવણ=તજવીજ
ભલે=સુખે; નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણ=બાધા; નિયમ
ક્ષણે=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામાં જન્મ થયો હોય તે

ખીજમતદાર=સેવક
ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી વહે તે વહેણ
ઘુંટડો=મોંમાં માય એટલું
શૂરવીર=બહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યાં=ગયાં
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટેક=બોલેલું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? માબાપનું ક્યાં છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ? સાર—માબાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૮.

માનવું=કબુલ કરવું
કંદમૂળ=કંદ ને મૂળીઆં

ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂખ્યા રહેવું તે
વેઠવો=ખમવો
બિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણું વાયે=સવાર થતે
ઠર્યું=નક્કી થયું
કોપ=ગુસ્સો; રીસ
પૂર્ણ=પુરૂં
ખોળે માથું મૂકીશ=શરણે રહીશ
આશિષ=આશિર્વાદ
વિજોગ=જુદું પડવું તે
સાજોતાજો=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ; રક્ષણ
મુંજાવું=અકળાવું
વસમું=ઘણું કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનંતી=અરજ
ચલણ=સત્તા
ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી બળીને
નમન કર્યું=બે હાથ જોડયા; પગે લાગ્યા.
સોંપણ=સપુરત
હૈયું ભરાઇ આવ્યું=આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેરવાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છા ખાઇ=બેભાનથઇ
તીરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=બેભાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો? કૈકેયીનો કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે? રામ વનવાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઇએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે? બંધુ કેવા જોઇએ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનવેશ તે શું હશે? સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસતાવું પડે છે, માબાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

દુકાળીઆ=ભૂખથી પિડાતાં માણસ
દુબળા=કમજોર
પેટપુર=જોઇએ તેટલું
સુકાઇ ગયા=લેવાઇ ગયા

એંજીન=વરાળથી ચાલતો સંચો
કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી
કાયમ=ચાલુ
ગરમી માપવાનું યંત્ર=થર્મા મીટર
ધરી=દાંડી પર પૈડું ફરે છે તે; આંક, આંસ
નિરંતર=હંમેશાં
નાડી=નાડ
ઉછળે છે=ધબકે છે
અંગ=ભાગ
સમાર=દુરસ્ત
તર=મલાઇ
સાકર=મીઠો પદાર્થ; ગળી ચીજ
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
દુરસ્ત=સાફ
ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
શ્રેષ્ટ=ઉત્તમ
જુદી જુદી વાની=જુદી જુદી વસ્તુ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાનાં યંત્રનું નામ શું? એંન્જીન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે? ચરબી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરબી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.

થાકીપાકી=કમજોર થઇ
નિસાસા=નિઃશ્વાસ
બકવાટ=લવારો
ઠોપ=ઠપકો
મસાલો=તેલનો
અગરીઆ=મીઠું પકવનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગા

પીલતાં=કપાસમાંથી કપાસીઆ છુટા પાડતાં
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં
વણકર=વણાટનું કામ કરનાર
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
ગરજ=મતલબ
ગરજ સારે એ=ખોટ પુરી પાડે છે; તંગી મટાડે છે
સમાધાન=ગુંચવણ કે ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કર્યું? **સાર**—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઇની સાથે ઘુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮.

અવલોકન=બારીક તપાસ
ખોડું=લંગડું
બાંધ્યું=મૂક્યું
ધારી ધારીને=તાકી તાકીને
પારખ્યું=ઓળખ્યું
કેણી મેર=કઇ તરફ
જવાહીર=કીમતી રત્નો (હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)
ફકીર=સાંઇ; મુસલમાન સાધુ
ઝડો=ઝડતી; તપાસ
તપાસ=શોધ
સાક્ષી=સાહેદ
જાદુગર=જંત્ર મંત્ર કે અજાએબી ભરેલા ખેલ કરનાર, છલમી
સજા=શિક્ષા
નવાઇ=અચરતી; અચંબો
જાદુ=છલમ
ગમ=બાજુ
કાણું=એક આંખ ફુટેલી હોય એવું
આછું=થોડું
લંગડું=ખોડું
અનુમાન=વિચાર કરીને અટકળ કરવી તે
બબડતી=ગણગણ અવાજ કરતી
વેરાય=કણ છુટા પડે
ઢોળાય=છલકાય
શાબાશી=ધન્યવાદ
ફેર=તફાવત
ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરૂં હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી! રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો? **સાર**—દરેક

માણસે હરેક વસ્તુ બરાબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.

ભલામણપત્ર=ભલામણ (સિફારસ)નો કાગળ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર
શોધ=શોધ
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા વખતના સમાચારનું છાપું:ન્યુસપેપર
જાહેર ખબર=છપાવીને ખબર આપવી તે
પસંદગી=પાસ
મહેરબાની=કૃપા
ભલામણ=સિફારસ; લાગવગ
લાયકી=લાયકાત
લુછી=સાફ કરી
જાજમ=જાડું બિછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ
સ્વચ્છતા=ચોકખાઇ
દીસી=દેખાઇ; જણાઇ
વિચારવંત=સમજુ
સ્થિતિ=હાલત; દશા
વિનય=નમ્રતા
સભ્યતા=સલુકાઇ
રીતભાત=ચાલચલગત
ઓળંગી=વટાવી
ઠેસ=ઠોકર
ચોકસ=સાવધ; સંભાળ
લઇ વર્તનાર
કાળજીવાળો=ખંતીલો
ધક્કા=હડસેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણ=ટેવ, આદત
મરોડદાર=સારા વલણ વાળા
રેતદાની=રેતી ભરવાનો ખડીઓ
સાવધ=હોશિયાર
ખુલ્લું=દેખીતું
તોલ=પરીક્ષા; તુલના

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવ લખવા જોઇએ? લખાણ કેવું જોઇએ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા? તેની પાસે ભલામણ પત્ર હતો કે નહિ?

સાર—હરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

જારી ગયા=જારી ગયા
સંકટ=દુઃખ
મહેલ્લાંગાંઠાં=મહેલ્લાં વગેરે
વેચી સાટી=વેચી કે ગહણે કરી

સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉદ્યમે=ધંધે
જિંદગીપર્યંત=મરતા સુધી
પર્યંત=સુધી
ભાષણ=બોલવું
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઇ=ઝેર; કીનો
વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું
કસોટી=તોલ, પરીક્ષા
સોદો=માલ; સામાન
આરતાલ=કિંમતની પડપુછ
રવાદારગી=છુપી દલાલી કઢવી તે
કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું સોનાનું ઘરેણું
વીસરી=ભૂલી
દળદર=ગરિબાઇ
ફિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરૂં
મિલકત=માલમતા
વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો? તેની સ્થિતિ કેવી હતી? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઇ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિઆનો વહેવાર
દરવેશ=ફરતો ફકીર; એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=તજીને
તાણ=તંગાશ, ખોટ
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે
સારવાર=સેવા ચાકરી
આખર અવસ્થા=મરવાનો વખત
દિલાસો=ધીરજ
નામીચો=પ્રખ્યાત
બદમાસ=હરામખોર
સંખ્યાબંધ=ઘણુંજ
લૂટફાટ=મારમારી લૂટી લેવું તે
પવિત્ર=શુદ્ધ
દુરાચરણ=ખરાબ ચાલ ચલગત
ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું તે
અમર=અચળ; કાયમ
રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ
અશક્ય=થઇ શકે નહિ એવું
મુશ્કેલ=કઠણ; અઘરૂં
ટોચ=શિખર
બોજો=ભાર
કલ્યાણ=ભલું

લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર મારીને લઇ લેવું તે
ફરમાન=હુકમ
માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
વર્તણુંક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઇ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ કયારે ખરો સુખી થયો ? સાર—આપણે બીજાંનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા
અજ્ઞાની=સમજણુ વગરના
ધારે=માને
ભૂત=મરી ગયા પછી કોઇ માણસ પ્રેત રૂપ થાય તે
ભોડકપટથી=ભૂતના સપાટામાં આવવાથી
અરસામાં=દરમિઆનમાં
જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી આવી
ચપટી ચપટી=જરા જરા
કડક=સખત
કરડી=સખત; આકરી
અંગારા=સળગતા કોયલા
ઉંધો=અવળો
ચોંટી=વળગી
મંદવાડ=રોગ
પ્રયોગ=અમુક સાધન વડે કંઇ કરી બતાવવું તે; અખતરો
ચીસ=બરાડા
સોડે=પીમળે
ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય
ઉતરી જાય=બે સ્વાદ લાગે
કસર=ખામી
જુગતીથી=તદબીરથી; યુક્તિથી
બિનાશવાળી=બેજવાળી. શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઇ કઇ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું, કારણ શું ?

પાઠ ૧૩

નજરે પડે છે=દેખાય છે
એકાએક=ઓચિંતુ; એકદમ
મૂઠ=ચોટ
જીવ=જીવાત;
સળો=જીવાત; જીવડાં
અદાવત=દુશ્મનાઇ; વેર
ભુવો=ભૂત કાઢનાર
ઉતાર=જે ધાન્ય વગેરે કાંઇક ભૂત પ્રેત વગેરે કાઢવા માટે માથે ઉતારી ચકલે મુકવામાં આવે છે તે
ભોપળું=પોકળ;જુઠાણું
ડાકણ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી; ચુડેલ
ચાળા=નિશાની
મસાણ=મુડદા દાટવા બાળવાની જગા
ઠુંઠું=ડાળાં પાંદડાં વગરના ઉભેલા ઝાડનું થડ
ધડકે છે=ધબકે છે
શોરબકોર=ઘુમાટ
વીગત=વાત
વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
મંછા=ઇચ્છા
મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા એજ ભૂત
શંકા ડાકણ=વહેમ એજ ડાકણ
કહેવત=કહેતી
વશીકરણ=વશ કરવાની વિદ્યા
શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન
અપશુકન=નઠારા શુકન
તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે? બૈરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે? મસાણ કાંઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો જણાવો. વશીકરણ એ શું છે? શુકન એ શું છે?

સાર—કોઇપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે. અને તેથી રોગ આવે છે. સમજુતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયું ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું ભસવા લાગ્યું. તેથી (ત્યાં ઘણાં માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ઘણોજ અવાજ થયો તેમાં કોઇ માણસ કહે છે કે મેં

ચોર નાસતો જોયો: એવી મોટી વાતને મોટો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે છે કે ભાઇઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તાગ=છેડો, અંત
અપાર=પાર વગરનું
વાંવાઝોડું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ
ચિરાડ=ફાટી
ભયંકર=બિહામણા
બનાવ=બીના
અતિવૃષ્ટિ=ઘણો વરસાદ
કરાં=બોર જેવાં પાણીનાં બંધાયલાં ટીપાં
હિમ=ઘણી ટાઢ
ધરતીકંપ=જમીનનું હાલવું તે
જ્વાળામુખી=બળતા મોંવાળો
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદમંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=હમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્ભૂત=નવાઇ જેવું
ચમત્કારી=નવાઇ જેવું
દીંગમૂઢ=તાજુબ દીંગ થઇ જઇએ છીએ.
એ=અફળ કહ્યું કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી છોળો
મોજાં ઉતરી જાય=ઓટ થાય
છાયા=પડછાયો
સ્વપ્નાવસ્થા=સ્વપ્ના આવે એવી સ્થિતિ
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાંથી=શરીરમાંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શું છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં કયા કયા ચમત્કારી બનાવો બને છે? એ શું છે?

પાઠ ૧૫ મો.

સત્તા=બળ; શક્તિ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં
અમલ=હુકમ
ઇંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન અને કર્મ થાય છે તે (જ્ઞાનેંદ્રિય પાંચ છે જેમકે આંખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, કર્મેંદ્રિય પાંચ છે જેમકે મોં, હાથ, પગ, ઉપસ્થ, ગુદા)

બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો
સમર્થ=જોરાવર
કાર્યો=કામ
ખાતરી=ભરોસો
વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વ શક્તિવાન=બધી શક્તિવાળો; બધી વાતે પુરો
સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો
સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર
આપોઆપ=પોતાની મેળે
અમુક=હરેક; ચોક્સ
આધારે=આશરે
હેતુ=મતલબ
ઋતુ=મોસમ
નિયમસર=મુકરર કરે વખતે
ન્યાયી=ઇનસાફી
દયાવાન=દયાળુ
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવું=ખમવું; વેઠ
પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞા ઉલટું કરવું તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઇંદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ? આ બધી જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર શાથી સમજશો? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ ન્યાયી, માયાળુ દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ
વિલાયત=ઇંગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકંદર=કુલે
બરદરીએ=દરીઆની અધવચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામાં=ચલાવવામાં
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઇ રહેલો પથ્થર
ગાબડું=મોટું કાણું
કપ્તાન=આગબોટનો વડો અમલદાર

વીર=બહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડગડાટ=ધુમાટ; શોર-બકોર
પડઘમ=એક વાજીંત્ર; ઢોલ
તુતક=આગબોટનો આગલો ઉપલો ભાગ
દૃઢ મનથી=પાકા વિચારથી
ભડભડાટ=ભડકવાટ
સાહસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો થાંભલો
જળચર=પાણીમાં રહેનાર
ફરજ=ધર્મ;કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અચળ
યાદગીરી=નામના
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી રહેવાને માટે ઉભો કરેલો ચણુતરનો થાંભલો

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનુ નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાયું ? સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી

પાઠ ૧૮ મો.

ફરતો=ચોગરદમ
કોટ=છોથી બાંધેલી ઉંચી જાડી મજબુત દિવાલ
કાબેલ=હોશિયાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીયો કે સલાટ
સુલતાન=મુસલમાન રાજા; સુલતાન
અજાયબ તરેહનો=નવાઇ જેવો
દહાડાને અંતે=સાંજે
ચણુતર=ચણવાનું કામ
ભેદ=છુપી વાત
હીકમત=યુક્તિ; તદબીર
બેઠકે=મુકામે
ઇલમ=જાદુ
બેશક=નક્કી; જરૂર
આજીજી=કાલાવાલા
ઝારી=નાળચાવાળી લોટી
ઇલમી=જાદુગર; મંત્ર જાણનાર
નિર્ભય=ભય વગરનું
સ્થાન=ઠેકાણું
કબુલાત=વચન

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ?

શેઠ બંધતો હતો તે પાગો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડ જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯ મો.	અથવા આપવી તે	બતા=દેખાડ
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે ચાલનાર	દફતર=ચોપડા	કીધર=ક્યા; કયે ઠેકાણે
	ખિન્ન=દુઃખ; દીલગીરી	આનાકાની=હા ના
ફંટાળો=તિરસ્કાર	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચાબુક=ચાબખો
નામું ઠામું=લેણદેણનો હિસાબ	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
	ફુલાતો=ખુશ થતો	જીસકુ=જેને
આડું અવળું=જુઠું	અબે=એ	પાગળ=મૂર્ખ
બ્યાજવટાવ=વ્યાજુ વગેરે	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો હરતો=કારભારી
વટાવ=નુકસાની લેતી	ચલ બે=ચાલ	સાખ=આબરૂ; વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઇ ફંટાળો આવવાનું કારણ શું દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઓ વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ? સાર—કોઇને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ, કોઇની મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	આર=ભમરડાની નીચે લોઢાની પાતળી સળી હોય છે તે	ચીતરેલો નમુનો
ખરું કામ=વ્યાજબી કામ		મશ્કરી=મજાક
છાતી ચલાવનાર=હિંમતવાન		હાખલો=હિસાબ
	અણબનાવ=બે બનાવ	નિંદા=કોઇનું ભુંડું બોલવું તે
કાને=સાંભળવાને	નકશો=ગામ કે દેશનો	

મોઢું ઉતરી જવું=ઝંખવાણો
કસુર=વાંક; ખામી; ભૂલ
વંકાવું=મેળ ન રાખવો
શરમ=માન; મર્યાદા
હાંસી=મજાક; મશ્કરી
છાપ=અસર;
ચાહે=ઈચ્છે
ચાલ=રીતભાત; વર્તણુંક
કજીઓ=કંકાસ; ટંટો; હિસાક
દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યાં સાર—હંમેશાં વાજબી રીતે ચાલવું, કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.

વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ એવો વિક્રમ
અજીત=જીતાય નહિ તે
મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુસ્તાનમાં છે)
છંદ=નઠારી ટેવ
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય સરદારો
ઠાર મારવું=જીવ લેવો
ધાવ=ધવરાનાર બાઈ
દાવો=હક
રણવાસ=રાણીઓને રહેવાની જગા; જનાનખાનું
ગોજવા=કરવા
બાળહત્યા=બાળકને મારી નાખવું તે
નિર્દોષ=બીનગુનેહગાર; અપરાધ વિનાનો
દયાજનક=દયા ઉપજાવે એવા
પીગળ્યું=પોચું થયું; દયા આવી
ઘાતકી=ક્રુર: નિર્દય
વર્ણન=બયાન; હકીકત
કલ્પાંત=ઘણું રડવું કકળવું તે; રડારોળ
રાજભક્ત=વફાદાર
કઠણ હૈયું=દયા વગરનું
મન
હજામ=વાળંદ
આશરો=મદદ; સહાયત
ભાળ=તપાસ; પત્તો
રક્ષણ=સંભાળ
જીવ્યું=જિંદગી
સાર્થક=સફળ
સર્વસ્વ=બધું
સપુરત=સોંપણ
ચર્ચાય=ફેલાય; પ્રસરે
પરિણામ=ફળ; છેવટ
હદવાળી=આખર કરી
પન્નું=એક જાતનું કીંમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો

[illegible]કશે ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું બનવીરે શા માટે ધાર્યું ? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો ? પનાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યા ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ

પાઠ ૨૨ મો.

ઇલાકો=ઘણા જિલ્લા, એજન્સિ અને સંસ્થાન મળીને બનેલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ
સૈકો=સો વરસનો કાળ
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ગફલત=બેપરવા
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો પત્થર
નિશ્ચે=નક્કી; નિરધાર
બચવાના=ઉગરવાના
ઇરાદો=મનસુબો; વિચાર
નીમ્યો=નિમણુંક કીધી
યુક્તિ=તદબીર; કળા; હિકમત
સંખ્યા=ગણતરી
માન્ય રાખી=કબુલ કરી
મોતને શરણ ગયા=મરી ગયા
આજીજી=કાલાવાલા
રાહ=વાટ; વાર
શિર=માથું
એકલદોકલ=એકલો
ચિંતા=ફીકર; ધાસ્તી
છાતી ભરાઇ આવી=રડવું આવ્યું
ઉત્તર=જવાબ
કબુલ કર્યું=માન્યું
સંસાર માંડયો નથી=બૈરી પરણ્યો નથી
કોડ=હોંસ; ઉમંગ
નિયમ=ઠરાવ
બાઝી=વળગી
આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા
છક=દિંગ; ચકિત
હડસેલી મૂકયો=ધકકો મારી ફેંકી દીધો
બંધુ=ભાઇ
ધર્મ=ફરજ
બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકે ફરજ
સહીસલામત=સુખરૂપ
યોજના=ગોઠવણ

સવાલ—ગોવા કયાં છે ? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો કયાંના રહેવાસી ? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડયો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી ?

તે મરી ગયો કે નહિ ! સાર—ભાઇઓએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રકળા=ચીતરવાની કળા; શીખવાની નિશાળ
ચિત્ર=છબી
ઉપરના=ઉપલા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ
તોલે=બરોબરીમાં
અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઇ બળે એવો
સમાન=બરોબર
કીર્તિ=આબરૂ; માન
કલંક=એબ; બટ્ટો
અનેક=એકથી વધારે; ઘણા
ગપો=જુઠી વાતો
દિનપરદિન=દરરોજ
હરિફાઇ=બરોબરી;
નકલ=ઉતારો; કોપી
અદેખાઇ=બીજાનું સારૂં જોઇ મનમાં બળે એવો
વખોડવું=ખોડ કાઢવી
વડાઇ=મોટાઇ; માન
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ ૮; ગોકળ આઠમ; કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ
અદેખાઇ=ઇર્ષા; વેર
પંચ=પાંચ કે તેથી વધારે માણસની મંડળી. વાંધો પતાવનાર લવાદ
કળા=હુનર; કસબ
કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી; ધાર્યો
ટાપુ=બેટ
બાળા=છોકરી
સાંખી=ખમી; સહન કરી
શોભા=ખૂબસુરતી
શાંત થયું=નિરાંત વળી
દશા=હાલહવાલ; વલે
રૂબરૂ=હજુર
પીંછી=ચીતરવાની કલમ
છુપી=છાની; ગુપ્ત
છીપી છુપી ન રહે=કામ જણાઇ આવે
ઠરાવ=નિશ્ચય
ચિત્રકાર=ચિતારો
બેદરકારી=બેપરવા
ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ
ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન માટે
અભિપ્રાય=વિચાર; મત
નિરાશા=નાઉમેદ
વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે; ઝંખવાણો પડીને
અદેખાઇનું મોં બાળો અદેખાઇ ન કરો

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા

પ્રયત્ન કર્યું ? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી ? દરેક ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢયાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારૂં હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂકયો ? સાર—જે પોતાનું ભલું ચહાતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિફાઇ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.	આરામ=વિસામો	પરંતુ=તોપણ
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ થએલો હોય તે	રાજવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા	ઇશ્વરકૃપાથી=પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	ભાન=સમજ; અક્કલ	સવાલ જવાબ=વાદ-વિવાદ
સંધ્યાકાળ=સાંજ	માર્ગે=રસ્તે	
નગર=શહેર	બોચી=ગરદન	સંબંધ=બાબત; વિષે
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા	એકાએક=ઓચિંતો; અકદમ	અત્રે=અહીંઆં
		સ્થિર=કાયમ; અચળ
વ્યાઘ્ર=વાઘ	ગરબડ=શોરબકોર	ભેદ=તફાવત; ફેર; ફરક;
ચર્મ=ચામડું	સ્વામીજી=મુરબ્બીજી	આસન=બેસવાનું સાધન
વ્યાઘ્રચર્મ=વાઘનું ચામડું	મુકામ=વાસ	રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ કયાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ? સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.	લોકોની હાલત તપાસવી તે	વેશે=પોશાકથી
નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી		અચ્છે હો=સારા છો

અમે=એ
તેરા ચલે=તારું ચાલે
માર ડાલીએ=મારી નાખજે
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ
ભાષણ=વ્યાખ્યાન
પુરાણી=ઇશ્વર સંબંધી વાત વાંચનાર
કથા=ઇશ્વર સંબંધી વારતા
ફુલાયો=મગરૂર થયો
વાણી=બોલ
રસ=લહેજત; સ્વાદ
શ્રોતા=કથા સાંભળનાર
આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આસ્થાવાળા
કોમળ=નાજુક
ફીકા પડી ગયા=ઝાંખા પડયા; મો ઉતરી ગયું; ઉદાસ થયા
વતન=જાગીર
હક=માલકી; દાવો
દસ્તાવેજ=ખત; લખત
જાગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન
જપ્ત=કબજ
બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
તાંબાપતરાં=તામ્રપત્ર
પ્રસન્ન=ખુશ
કાયમ કરી આપ્યું=બહાલ રાખ્યું; મંજુર કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યા શું શું જોયું ? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી ? પુરાણી શાથી ફુલ્યો ? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડયો ? સારા રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ ?

પાઠ ૨૮ મો.

જિંદગી સુધી=મરતાં સુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
ઘણે રસ્તે=ઘણે ઠેકાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ કિનારે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ આવજા થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯ મો.

સોદાગર=વેપારી
લાગલુંજ=તરતજ

દાવ=દાવ; લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો; વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઈનામી જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા કરીને; આજીજી કરીને
પછડાયા=અફળાયા
અતિશય=ઘણો
લોભે લક્ષણ જાય=લોભ કરવાથી આબરૂ

જાય
સરિતા=નદી
નીર=પાણી
સિંધુ=દરીઓ
સમાય=સમાવેશ થાય
પૂર્ણ=પુરૂં
નવ=નહિ
તૃપ્તિ=સંતોષ
તણી=ની; છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય

આશ=આશા
અંતરમાં=મનમાં
જામે=દેખાય; થાય
જગદીશે=પરમેશ્વરે
કરૂણા=મહેરબાની
ઘટતું=લાયક
ફતું=સીલકમાંનું
પાસનું=પાસેનું
ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં ભળે છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણુસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલુ હોય છે તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કોણ ઓળખતું હતું ? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો ? નાળિએર માટે કયાં કયાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા ? લોભીઓ શાથી મરી ગયો ? **સાર**—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦ મો.

પ્રતાપરાણો=મેવાડનો રાજા
અસલ=જુની

રાજધાની=પાટનગર
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જગા
શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર

શરણે=તાબે
ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
કુળ=વંશ; ઓલાદ
કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણ=બાધા; નિયમ	ટળવળતા=ટળવળાટ	ધન્ય=શાબાશ
પુરતાં=જોઇએ તેટલાં	કરતા	ગ્રંથકાર=પુસ્તક
સાધન=સાહિત્ય	ભાણું=જમવા માટે	બનાવનાર
આરંભી=શરૂ કરી	પીરસેલી થાળી	દોલત=પુંજી
પરાક્રમ=બહાદુરી	ધીરજ=સબુરી; શાંતિ	ખાનદાન=ઉંચા કુળની
સેના=લશ્કર; ફોજ	દુ:ખની અંદર=દુ:ખને	તંગી=તંગાસ; ખોટ
તજવીજ=તપાસ	વખતે; દુ:ખમાં	નિભાવ=ટકાવ
છુપે છુપે=છાને છાને	જાસુસ=છુપી તપાસ	ખાતરી=ભરોસો
તૂટી પડતો=એકદમ	રાખનાર; બાતમીદાર	સોગન=કસમ
હલ્લો કરતો	હાક=ભપકો	સ્વતંત્ર=છુટો
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં	જાળવી=સાચવી	દેહ મૂકયો=મરી ગયો
ગુફા=બખોલ	દરજ્જે=ઓદ્ધા	દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
ધાસ્તી=બીકર	લહાણું=કંઇ વહેંચવું તે	સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઇ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી બીના બની ? ઉદેસીંગ કયાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુ:ખ વેઠવું પડયું ? એ દુ:ખો એણે શા માટે વેઠયાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને કયારે સંતોષ થયો ? ભામાશાને શા માટે શાબાશી ઘટે છે ? **સાર**—પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુ:ખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૭૧.	તખતસર=તખત પ્રમાણે	આધાર=આશરો
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	ચઢતી=આબાદી	ગોટાળો=મરચક

પ્રયત્ન=ઘણી મહેનત	મુશ્કેલી=અડચણ	ઇતરાજી=ગુસ્સો; કરડી નજર
આરંભવું=શરૂ કરવું	અણગમતી=નાપસંદ	અમૂલ્ય=ઘણોજ કીમતી
ખલેલ=હરકત	બાબતો=વિષયો	વર્તવાની=ચાલવાની
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા	કીમતી=અમૂલ્ય	અગત્ય=જરૂર
અમુક=ચોકસ	નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા ભણવાથી
નડતર=અડચણ	આરામ=વિસામો	સરતાં=સીધાં
મુદ્દત=વખત	કોશીશ=યત્ન; મહેનત	અસુરા=મોડા
કાળજી=ખંત; ચેટક	ઊંધુ વળે=બગડે; ખરાબ થાય	રાહ=વાટ
ભંગ થાય=તૂટે	વહેવાર=કામકાજ	
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે		
બહાના=ઓઠા		

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાની ઉપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઇ કઇ ? પહેલી રીતથી શું નુકશાન થાય ? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઇએ ? આપણે નિશાળે મોડા જઇએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકશાન થાય ખરૂં ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જાણવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.		મમતી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર
માજી=જુના	સંતાન=છોકરાં	પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	હયાત=જીવતા	

ાપનારી શાળા	રક્ષક=રક્ષણ કરનાર	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
=પોતે	સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ; પંથ	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી ગયા
ાુ=જુવાન	મરદાની=પુરૂષને શોભે તેવી	પ્રાર્થના=માગણી
=લાગણી; દયા	અટકાવ=બાધ	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
ક્ષા=તોલ	છૂટ=રજા	સલાહકાર=સલાહ આપનાર
ાશાજ=વહાણ		
લાવવાની કળા		

ાવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ ડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી હેનશાહમાં કઇ કઇ ઉંચી શકિતઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા મેં છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા ડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ? સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત યા જાગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આળસમાં વખત માવવો નહિ.

પાઠ ૩૩.	મુર્ખાઇ=બેવકુફાઇ	અવયવો=ભાગો
ણો=બટકો	શેખી=પતરાજ	ચલણ=સત્તા
વો=બેડોળ; કદરૂપો	અન્યાય=ગેરઇન્સાફ	ખોડખાંપણ=એબ
=ગુનો, વાંક	લંગડો=પગે ખોડવાળો	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
=ખાંપણ; ખામી	બાડો=જેની એ આંખની કીકી ત્રાંસી હોય તે	રચના=બનાવટ
ાુર=ઇચ્છાવાળો	મુંગો=જેનાથી મોઢે બોલાય નહિ તે	સંપૂર્ણ=પુરેપુરૂં
=સવાલ		રૂપ=દેખાવ
ાન=હેરાન		

પ્રશ્ન—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે

ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોની મશ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મશ્કરી કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.

વિનોદી=આનંદી
મૂળ=અસલ
હાજરજવાબી=તરતજ જવાબ આપે એવો
શુળી=ફાંસી
વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા
જહાંપનાહ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચા
ખડકી=ગોઠવી
બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
બેઅદબી=અવિવેક
સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ કયારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? બીરબલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શુળી જોઇ ? તે જોઇ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? બીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહેવાસી
દક્ષિણી=દક્ષિણના રહેવાશી
ગુજરાતી=ગુજરાતના રહેવાસી
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી
શીઆ સુન્ની=મુસલમાનના ધર્મના પંથ
ચહેરો=મોંનો સકરો; શિકલ
પહેરવેશ=પોશાક
રીતરિવાજ=ધારો
અનુસરતા=મળતા
વર્ણ=જાત
ચોટલી=શીખા
જુલફા=લટીઆ
સાફ=આખું; બધું
ચોરણો=પગે બેસતો અને જાંઘે ઢીલો લેંઘો
કંમર=કેડ
ભેટ=કેડથી પગ સુધી લટકતું લુગડું વીંટાળવું તે

ઇજાર=ઘૂંટડા પાયચાળો લેંઘો
ઘાઘરો=ફરતો ઘેરવાળો ચણીઓ
ઓઢણું=છોકરીનું ઓઢવાનું લુગડું
લાજ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે તે
સુરવાલ=પાટલુન
સદરો=ટુંકી બાંહેનું મોટું પહેરણ
કસ્તી=પારસી લોકો ઊનની વણેલી પાટી કંમરપર બાંધે છે તે; જનોઇ
નાતબહાર=બીજી નાતમાં
રિવાજ=ધારો
હાથેવાળો=વર કન્યાના હાથો હાથ મેળવીને

ખાંડું=કન્યાને માંડવે વરરાજા ન જતાં બે ધારવાળી તરવાર મોકલવામાં આવે છે તે
વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય તે સ્ત્રી; રાંડેલી
હલકી વર્ણો=નીચ જાતે (કાળી, દુબળા વગેરે)
છુટ=રજા; પરવાનગી
છુટ હોય છે=બાધ હોતો નથી
હરકત=ગફલત; અડચણ
શબ=મુડદું
સગડા=અસ્તુ, પારસીના મુડદા મૂકવાનો કુવો
બોલી=ભાષા
રોટી=રોટલી
ભાકર=રોટલી
માટી=માસ
બાકર=રોટલી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે? એ ત્રણુ જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો

દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતમાં બેશ ઓળખવાની નિશાની આપો, બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો. સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.	માગણી=માગું	ભંગ=નાશ
વિશ્વામિત્ર=ગાધી રાજાના પુત્ર; સપ્ત ઋષિમાંના એક	બળાત્કારે=જોરજુલમથી	બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ થયો હોય તે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરૂ	અગણિત=ઘણાજ	રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ
જાણીતા=પ્રખ્યાત	વીર=યોદ્ધા	નિર્મળ=ચોકખું
કુળગુરૂ=રાજગોર; પુરોહિત	તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે	સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ એવી વસ્તુ તે; શક્તિ. (એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)
મૃગયા=શિકાર	રાજબળ=રાજ વડે જે શક્તિ મળે છે તે	
આશ્રમ=મઠ	વિસાત=ગણત્રી	
આવકાર=આદરમાન	પદવી=ઓદ્ધો	
વાનીનું=વસ્તુનું	રાજપાટ=રાજગાદી	
કામધેનું=મનમાં ધારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય	ભારે તપ=ઘણી તપશ્ચર્યા	
	ભૂલથાપ=ભૂલાવો	

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી? વિશ્વામિત્રની વાત કહો. સાર—(૧) ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.	કામ હાથ પર લે છે=કામની શરૂઆત કરે છે	અમર=મરે નહિ એવું
ખસેડવા=દૂર કરવા	કાગરે=હિંમતવાન	પરવા=દરકાર; [કાયમ
વિઘ્ન=હરકત; અડચણ		આગ્રહ=મંડયા રહેવું તે;

ફરી ફરીને કરવું તે
ર મારીશ=જીવતો
મારીશ
ફ્રાંન્સ=યુરોપ ખંડની
પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
ઇજનેર=બાંધકામ જાણનાર
સંયોગીભૂમિ=બે મોટા ભાગને સાંધનારો જમીનનો સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધાં
નહેર=નદીમાંથી પાણી લઇ જવા ખોદેલો ખાડો
છાતી=હિંમત
મહાભારત=ઘણું કઠણ
ખ્યાલ=વિચાર
બેશક=નક્કી
સીધી=હબસી નામે એક જાતના લોક
તોડ=નિકાલ
ફેંક્યાં=દૂર કીધાં
તરીકે=ગણીને; માનીને
અગર=અથવા
ગુલામગીરી=જબરજસ્તીથી ગુલામ કરવાનો રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડયો
એક સામટા=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો ચાકર

સવાલ—બાયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? ક્યા ક્યા માણુસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઇ ? સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરૂં થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજાની મુખ્ય રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક ચકવા=એક જાતનાં પક્ષી
પ્રતિદિન=હંમેશાં
બર=નમેડો
ઘુવડ=એક જાતનું પક્ષી (એનો દેખાવ ઘણો કદરૂપો હોય છે. એનાથી દિવસે દેખાતું નથી)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ
નિજવાસ=પોતાનો મુકામ
હરાયો=હરામનો; પારકાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
ગુંજામાં=ગજવામાં
દી=દિવસ
બે=બીક; બો
આકળા=ગાભરા
શેતરંજ=બુદ્ધિબળની

રમત

દીનાનાથ=ગરીબનો ધણી; પરમેશ્વર
પડ=કકડો; દાવખેલ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું દુઃખ પડશે તેવો તેનો ઇલાજ થશે
જુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઇ
હઠ=જીદ્દ આડાઇ
દાવો=હક
રણવાસ=જનાનખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ; જુદ્ધ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ; જોર
બાણ=તીર
ચોટ=દાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત
કાચી=ઓછી; થોડી
ખીલાને જોરેજ=ધણીની હૂંફથી
ખલોટાવું=અનુભવ લેવો
વિદ્યા=હુન્નર, કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કિર્તિ; આબરૂ
કાળજાં ફાડશે=પેટમાં ધારકા પડશે
શમી=મટી; દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા? સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦.

છાંટોએ=જરાપણ
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર
હજુરી=પાસે રહેનાર નોકર
ઉંચે ઊડવાના સાંચા=બલુન
આતુરતા=ઇંતેજારી
હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી
પ્રતિબિંબ=કાચ કે પાણીમાં દેખાતી સામી છબી
જાગીર=કામના બદલામાં મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલબાજખાંમાં અક્કલ કેટલી હતી? એની અક્કલની વાત કહો. **સાર**—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી **કામ કરવું.**

પાઠ ૪૧.

મધરાત=વચલી રાત; રાતના બારનો વખત
ફેરણી=ચોકી, ફેરી; રોન
ઝાંટા=ઝૂમ
ફડાફડ=ફડફડ

બંબાવાળા=બંબો શાખ-	લાગ=દાવ; વગ	અણીશુદ્ધ=વગર ધુળજી
નીસરણી=સીડી [નાર	વાડાની ભીંત=વંડો	જોખમ=સંકટ
ઓઢીને=ગોઠવીને	પાધરોજ=તરતજ	સુંઢ=કપડાની નળી
પથારી=બીછાનું	હડસેલો=ધક્કો	આંકડી=ખેંચીને પાડ-
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ	ધ્રુજતાં=કાંપતા	વાનું ઓજાર
તાજો વા=ચોકખી હવા	ફેરા=આંટા; ચક્કર	ગોટાળો=હરકત
જાગૃતિ=ભાન, શુદ્ધિ	છાતીવાળા=હિંમતવાન	ઓલવાઇ=બુઝાઇ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું? સુથારના ભાઇબંધે કેટલા માણુસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા? સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.	આબેહુબ=મૂળને પુરે-પુરો મળતો	મિનારા=બુરજ
મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી (ખરૂં પાણી નહિ પણ હવાના તપવાથી દેખાતું પાણી)	ભર ઉનાળામાં=ફાગણુ ચૈત્રમાં	ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળું ઢાંકણ; છત્રીના ઉપલા ભાગ જેવો દેખાવ
કરડા=સખત	ભાસ=દેખાવ	ભોમીઓ=જાણીતો
પાધર=સપાટ	ખારાઘોડા=એ વીરમગામ પાસે ગામ છે. (અહીં વરાગડું મીઠું પાકે છે)	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
પ્રદેશ=મોટો દેશ		પ્રવાસી=મુસાફર
વિચિત્ર=તરેહવાર		
દેખાવ=ભાસ	માહીતગાર=જાણીતા	

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા

દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે. સાર—મૃગજળ એ ખરેખરૂ પાણી નથી, પણ તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ
ગુફા=બખોલ
કોહલું=ફાડી ખાનારૂં જનાવર
સૂઝી આવ્યો=માલમ પડયો
આંતર્યો=ઘેર્યો, કબજે કર્યો
માથાથી પગ સુધી=ધણીજ
ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ
લાલચોળ=રાતા
નાલાયક=બદમાસ
અબઘડી=હમણાં ને હમણાં
કુઇ=નાનો કુવો
ડોકીરૂં=ડોકું
ગર્જના=ગડગડાટ
ઘોસ=સામો અવાજ
બાથ ભીડવી=સામા થવું
પાણી ભરે છે=હિસાબમાં નથી; ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? બધા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) બુધ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪

નળ=લોઢા કે ચિનાઇ માટીના ભુંગળાં
જન્મારામાં=જિંદગીમાં
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે
ટાંકી=હોજ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
તીકમ=જમીન ખોદવાનું ઓજાર; (એની એક ધાર કોદાળી જેવી ને બીજી શંકવાકારની હોય છે)
છીણી=ધાતુ કાપવાનું ઓજાર
પેચ=આંટો

સકાવો=ઠોક; ચકલી
ટાટી=નળની ભોલી
ઠડઠડ=ખડખડ
સુધરાઇ ખાતું=મ્યુનિ-
સિપાલિટી
જંગી=ઘણી મોટી
સગવડ=જોગવાઇ
વરાળયંત્ર=વરાળથી
ચાલતો સંચો
જોડાણ=સંધાણ
આગ=લાહે
બોધ=ભાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે કયાંથી આવે છે? એ ટાંકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઇએથી આવે તેટલી ઉંચાઇએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી એ પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી
આરોગ્યતા
સબળ=મજબુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ;
મરડો=પેટમાં દુઃખી ને
ઝાડો થવાનો રોગ
સંઘરણી=વારે વારે ઝાડા
થવાનો રોગ
અભાવ=અરૂચી; અપ્રીતિ
વિદાય થયા=ગયા
મધુરું મધુરું=જરા જરા
શોખ=ઇચ્છા; પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલાં=માંદા;
બિમાર
લાગણી=દાઝ; દયા
ચાંપતા=તરત; લાગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ગીચ; ઘણી
ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે
કોહવવાની જગા
જાજરૂ=સંડાસ
થાળું=મથાળું; કૂવાના
ઉપર છોબંધ ઢાળ
પડતું બાંધેલું હોય તે
ગંદકી=ગોબરવાડ
મરી=ઉતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું? ગામમાં રોગના મૂળનું કારણ શું હતું? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી? પાણી

સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઇ કઇ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું તકલીફ લેવી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો દાખલો આપી સમજાવો. સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

વર્તણુક=ચાલચલગત
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપરીની જગા.
હજુર=આગળ
રજા=મોજુદ
પરવડતી=અનુકૂળ આવતી
તસ્દી=મહેનત
વેતરૂ=અખત મજૂરી
મીઠું મરચું ભભરાવીને=વાત વધારીને
સુગંધ=સારીવાસ; ખુશબો
દુર્ગંધ=નઠારીવાસ
શીગ=શિરોમણી
ગાંડપણ=ગાંડાપણું; મુર્ખાઇ
ગાયણ=ગુણગાન
નબીઓ=રસુલો
આવેશ=ક્રોધ
અસર=લાગણી
ટટાર થયા=અસલ સ્થિતિમાં આવ્યા
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
તનમહેનત=શારીરની મહેનત
નિભાવ=ગુજારો

સવાલ—હાથ પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.) સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેલવાડા=દેવળવાડા; આબુ પર્વત ઉપરના દહેરાનો ભાગ
પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કુંભારીઆ=એ આરાસુર પર્વત ઉપર છે
પાલિતાણા=કાઠિઆવાડમાં શેત્રુંજા પર્વત પાસે શહેર છે
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં મોટો પર્વત છે

રળિઆમણું=સુંદર
જૈન=શ્રાવક
પરધર્મ=બીજો ધર્મ
બાંધણી=બાંધકામ
નકશી=કોતરકામ;
કોતરણી
સુગમ=સહેલું, સુતરૂં
માહલ=પોષો ગાદ
વાહનો=ગાડી, ઘોડા
વગેરે બેસવાનાં સાધનો
છાવણી=લશ્કરનો મુકામ
રમણીય=સુંદર
આરસપહાણ=સંગેમર-
મર; એક જાતનો
ચળકતો પત્થર
અણહીલવાડ=પાટણ; એ
સરસ્વતી નદીને કાંઠે
રાજધાનીનું શહેર
હતું; (એ વનરાજ
ચાવડાએ ૪. સ.
૭૪૬માં અણહીલ
ભરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું)
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા
તીર્થંકર
કાબેલ=હોશિયાર
કોતરણી=કોતરકામ;
નકશી
રોજ=એક દિવસનો
પગાર
શોભા=દેખાવ
દેરાણી=દીયરની વહુ
જેઠાણી=જેઠની વહુ;
વરના મોટાભાઇની
વહુ
ધ્યાન ખેંચે=મોહ પ-
માડે; અજાયબ કરે
ગભારો=દેવળના જે
ઘુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દહેરૂં
બારીક=ઝીણું
બીબું=છાપ
સભા મંડપ=દહેરામાંનો
વિશાળ ભાગ
નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨ મા તીર્થંકર
વિસ્મય=અજાયબ;
નવાઇ
નિર્જીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર
રાણકપુર=એ રજપુત
સ્તાનમાં છે.

સવાલ—ક્યા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ઘણી હોય છે? ક્યા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખરચે છે? જૈન લોકોમાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે? આબુ જવું હોય તે શી રીતે જવાય? રાણકપુર ક્યાં છે? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં બાંધ્યાં? સરસ દહેરાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ?

કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે? જેમણે એ દેહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.

પરાક્રમી=સમર્થ; જોરાવર; શૂરવીર
પરદુઃખભંજન=પારકાનું દુઃખ કાપનાર
શોખી=મોજી
ઉદાર=મોટા મનનો
શ્લોક=છંદ, બે કે ચાર ચરણની કવિતા
સ્મરણશક્તિ=યાદદાસ્તી
કમાણી=પેદાશ; રળતર
મતલબ=સાર
વડવા=બાપદાદા
ઉછીનું=વગર વ્યાજે થોડી મુદત માટે ધીરેલું નાણું
પુરાવો=સાબીતી
બનાવટી=ખોટો
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત
સાબીત=ખરૂં
પ્રપંચ=તરકટ
શિરામણ=નાસ્તો
હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ લેતી વખત બોલે છે તે
રાજવહીવટ=રાજકારભાર
વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવવાનું પુસ્તક; રોગ પારખવા ને તેના ઓસડ કરવા સંબંધી પોથી
ડાંગ=જાડી મજબુત લાકડી
ઉગામી=ઉઠાવી
પાહે=પાસે
નીયા=ઇન્સાફ
ફાંહી=ફાંસી; શૂળી
હાનિ=બગાડ; નુકસાન
હાચે હાચું=ખરેખરૂં
કારે=ક્યારે
અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—ભોજ રાજા કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજા હતો? ભોજરાજા શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો? ભોજરાજા વિષે શું કહેવામાં આવે છે? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો? એ પંડિતોના માથાનો કોણ મળ્યો? તેણે શું કીધું? રાજાએ તેને કેટલું ઇનામ આપ્યું? ભોજરાજા નગરચર્ચા જોવા કેમ નીકળતો હતો? ભોજરાજા શાથી ખુશ થયા?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાણ=તંગાસ
ભિનાશ=ભેજ
પુરણી=પુરાણ
કારીગર=કામ કરનાર
ધમણ=વા ફુંકવાનો સંચો
નર્યા=નીરોગી; રોગ વગરના
પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા=પહેલું સુખ તે જાતે નીરોગી
વાઢકાપનું=નસ્તરનું
ગુણદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા
ઔષધ=ઓસડ; દવા
ખનીજ=ખાણમાંથી ખોદી કાઢેલો પદાર્થ (જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે)
ખજાનો=ભંડાર
સદ્‌ગૃહસ્થ=સારો માણસ
તરીકે=માફક; પેઠે
આબાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે? ગામમાં કોની ઘણી જરૂર પડે છે?

પાઠ ૫૨.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની પાસે હતું
પેઢી=ઓલાદ; વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
ત્યાગ=છોડવું તે
ભયંકર=પજાય નહિ એવી; સખત
પ્રતિજ્ઞા=બાધા; પણ
રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલાં પકડવાનો તથા વહાણ હંકારવાનો ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના છોકરા
યોજનગંધા=સત્યવતી; વ્યાસની માતા
ઉત્કંઠા=આતુરતા
માગું=માગણી
ગંભીર=ઘણી ભારે
ભયાનક=પાળી ન શકાય
બ્રહ્મચારી=કુંવારા [નિવી રહેવાનું વ્રત પાળનાર]
કોલ=વચન
કૌરવ=કુરૂરાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા; ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજાનું લગન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું? અને શા કારણથી? શંતનુ રાજા દિન પર દિન

કેમ મુકાવા લાગ્યા ? ભીષ્મે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?
સાર—માબાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૭.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ
અફગાનિસ્તાન=અફગાન લોકનો દેશ
ગીઝની=અફગાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર
ઇસ્લામી=મુસલમાની
વેરાન=ઉજડ
દ્રવ્ય=પૈસા
મંદિર=દેવળ
રત્ન=હીરા, મોતી, માણેક વગેરે કીમતી જવાહીર
નટ=નાચ કરનાર
નૃત્ય=નાચ
ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના
ખંડન કરવું=ભાંગવું
પંજાબ=પાંચ નદી વચ્ચેનો મુલક
જમાવ્યું=એકઠું કર્યું
કુચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો
રણ=રેતીનું મેદાન
જંગી=તોપની બારી
તાકાત=બળ; જોર
મરણીઆ=મરવાની દરકાર વગરના
ખુનરેજી=કતલ
નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
કબર=ઘોર
વિસારે પડયાં=ભૂલી ગયા
આગ્રા=જમના નદી પર શહેર છે.
ચલુક્ય=સોલંકી
અદ્યાપિ=આજ પણ
પણ=આશા

સવાલ—મહમદ ગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ફાયદો શું હતો ? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઇ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું ક્યા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૮.

સુરત=તાપી નદીને ડાબે કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું
મુખ્ય=મોટું
ખુદ=પોતાનો
નામાચું=પ્રખ્યાત
બારૂં=વહાણ લંગારવાની જગો
મલબાર કાંઠો=મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સત્તા=હકુમત
જહાંગીર=અકબરનો છોકરો
સત્કાર=આદરમાન

કાફલો=ટોળું
દઢતા=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી ઊઠે એવા પદાર્થ ભરેલા હોય અને દુશ્મનનાં વહાણોને ભેરવીને સળગાવી મૂકવાને આંકડો હોય એવું વહાણ
સ્થિતિ=હાલત
કોલકરાર=બોલી
કોઠી=માલ ભરવાની મોટી વખાર
બીજ=મૂળ; શરૂઆત
સર્વત્ર=સઘળે; બધે
મથક=મુખ્ય સાધન
વલંદા=ડચ; હોલાંડ
દેશના રહેવાસી
શિવાજી=મરાઠા વંશનો સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા
નિશાની=એંધાણી
ચઢતી કળા=આબાદી
ભરસાગરમાં=દરિયાઆતમાં

સવાલ—સુરત કઇ નદીપર છે? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઇ કઇ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઇ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શું હરકત કરી? સુંહાળી આગળ કોને કોની સાથે લડાઇ થઇ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી? (ઇ. સ. ૧૬૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ કયારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટયું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી કયાં કીધું?

પાઠ ૫૬.

પૂર્વ=પહેલાં
આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને હિમાલયની વચ્ચેનો પ્રદેશ
વા=અથવા
રક્ષણ=બચાવ
અસંખ્ય=ગણી ન શકાય એટલા; ઘણા
શરણાગત=આશરે આવેલા
યજ્ઞ=હોમ
પડખામાં=પાસામાં; બાજુમાં
ક્રૂર=ઘાતકી
રક્ષા=બચાવ
આહાર=ખોરાક
તોલ=બરાબર
વિખુટો=જુદો
ખાતર=માટે
વિરોધ=તકરાર

ધમણ=હરજ જાણનાર | અખંડ=આખું; સાજું | વાટ=રાહ
ઇંદ્ર=દેવોનો રાજા | ધાઇને=દોડીને |

સાર—જબરાએ નબળાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ ૫૮.

કૈસરે હિંદ=એ નામનો ઇલકાબ
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી: પતિવ્રતા
સંભવ=આશા
સંપૂર્ણ=પુરેપુરી
અ:ચરણ=ચાલચલગત
અવસ્થા=હાલત
સલાહ=અનુમતિ;સંમતિ
પ્રયાસ=મહેનત
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા
યાદગીરી=નામના; કીર્તિ
દબદબા ભરેલી=ઠાઠવાળી; ભપકાવાળી
સભ્યતા=સલુકાઇ
ઘાયલ=જખમી
પરગજુ=પરોપકારી
બુજ=કદર; પિછાણ
ભાષા=બોલી
મમતા=ચાહના; માયા
મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક
કરતક=તાબામાં
ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર નામું
પદ=પદવી
ખેદ=દીલગીરી
વિસ્તાર=ફેલાવો
પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરીઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે?

ભાગ બીજો.

પાઠ ૬૦.

અકેરાકુ=અંકુગ્રમના ઢીંગ્ર રાનો ઢીકરો
જાદવકુળ=યદુકુળ; એ કુળનો મૂળ સ્થાપનાર યદુ હતો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે.
દ્વારકા=કાઠિઆવાડના વાયવ્ય ખુણામાં ગામ. કમાડના તાળાનું શહેર છે, જેમાં રણછોડજીની મુર્તિ છે.
યુનાન દેશ=યુરોપખંડની દક્ષિણમાં દેશ છે તે.
ઈ. સ. પૂ.=ઇસ્વી સન પહેલાં
નિરાધાર=આધાર વગરના; ગરીબ
દવાખાનાં=હોસ્પિતાલો

ધોરી=સરીયામ
ચોતરા=ચબુતરા
આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન
સ્થંભો=થાંભલા
મૂળતત્વો=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચાયો હોય તે
લિપિ=લખેલી ભાષા
મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને
હિંસા=હત્યા; ખુન
શ્રમણો=સાધુઓ
ઉડાઉ=ખર્ચાળુ
હિત=ભલું; કલ્યાણ

મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
આગ્રહ=બળાત્કાર; દબાણ
વૃત્તાંત=હકીકત
લાડી=વહુ
લંકા=સિલોનદ્વીપ; હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં બેટ છે તે.
સંગમ=નાની નદી મોટી નદીને જે જગાએ મળે તે જગો
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
પુરાણ=હિંદુઓના એ નામના જુના ગ્રંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના? તેમની રાજધાની કયાં હતી? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું યોજના કરી? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે? લંકાની લાડી અને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી?

પાઠ ૬૧.

વંશજો=વંશમાં જન્મેલા
ખંડેર=ભાગી પડેલી ઇમારતો
ગુર્જરરાષ્ટ્ર=ગુજરાત
નીડર=બીકે નહિ એવો; હિંમતવાન
વચની=બોલેલું પાળનાર
ભાટ=એક જાતના બ્રાહ્મણ; ખરા ખોટા વખાણ કરનાર
પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો
કતલ=કાપાકાપી
પડાવ=મુકામ
મરણીઆ થઇ=યાહોમ કરી; ઝંપલાવી
ગર્ભવંતી=બે જીવવાળી;

હહાડાવાળી
સમય વિચારીને=સમય સૂચકતા વાપરીને
નિર્ભય=બીક વગર
રણભૂમિ=લડાઈનીજગા; રણક્ષેત્ર
પાહોમ કરીને=મરણીઆ થઈને
ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊઠી? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો? વલભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું? અને તે કયાં હતું? વલભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડયું? વલભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી? ૬૯૬ માં શો બનાવ બન્યો? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેના લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે?

પાઠ ૬૨.

વનરાજ=જયશિખરનો છોકરો
દેખરેખ=તપાસ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો (એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હતો)
શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી ઉમર; અઢાર વરસની ઉંમર
કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ
સામળો=કાળો
શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વતની પાસે શહેર છે (હાલ એમાં બાબી વંશના મુસલમાન રાજાનું રાજ્ય છે.)
ખાલસા=જપ્ત
સતી થવું=ધણીના મુડદા સાથે જીવતા બળી મરવું તે
આણ=દુવાઇ; હુકમ
શૈવ=શિવને માનનારા
ભાલ=ધોળકા તથા ધંધુકા તાલુકાનો તથા કાઠિઆવાડનો કેટલો

ભાગ	હજાર મહાદેવની મૂર્તિ	ખરી ખોટી વાત
સહસ્ત્રલિંગ તળાવ=એ	હતી તેથી એવું નામ	બાપ=હરકત
નામનું પાટણમાં	પાડયું હતું	વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા
તળાવ હતું એનાપર	દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડયું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? એ નામ પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું? મૂળ-રાજ નામ શા ઉપરથી પડયું? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાનો રાજા તથા કયાં વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો. રૂદ્રમાળ કયાં છે તથા શું છે? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કેણે પુરૂં કરાવ્યું? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું? સિદ્ધરાજે કયાં કયાં બાંધકામો કરાવ્યાં? સિદ્ધરાજ ભણેલો કે નહિ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો? તમે

આ ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને કયાં થયો હતો ? સાર—જર, જોરૂ, અને જમીન એ ત્રણે કજીઆના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩.	રાજધાની	આફત=દુઃખ
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	ઝપાઝપી=મારામારી
પેંધેલો=લડવૈયો	બાગલાણું=નાશકનીપાસે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
અલાઉદ્દીન=ખીલજી વંશનો બીજો બાદશાહ	ડુંગર છે.	દુરાચરણી=ખરાબ
પાટનગર=રાજનગર;	દીપી=શોભી; ખીલી	
	અઘટિત=અયોગ્ય	

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો ? કરણઘેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઇ રાણી ખુબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઇ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	લુટનાર	સુશોભિત=સારી શોભા-
બંડ=હુલ્લડ; બળવો	કાસળ=મૂળ	યમાન
લડવૈયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમા; છેડો;	વણકરો=વણનાર
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	છેવટની હદ	ઉમદા=સરસ
અંતઃકરણ=મન; દીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઓરસ=બેઠો
ઘોર કર્મ=ઘાતકી કામ	બેશ=સારી; ઉમદા	ઘોર=પાપી
વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુબો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુઝફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉઘરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી

કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫.

મોજીલો=આનંદી
બમ=મુસલમાનોના વંશનું નામ છે
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર
પીતુર=કુહાડ; બંડ
હાથ=કારણ
શિરોહી=ગુજરાતની ઉત્તરમાં છે. અહીંની તરવાર વખણાય છે.
જગત ભૂશિર=જગત પોઇંટ; એ દ્વારકા પાસે છે.
ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ કરનાર
ખાલસા=જપ્ત
પ્રતાપ=કીર્તિ
મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા
બેટ=દ્વારકાની પાસે છે.
શ્રીમત=પૈસાદાર
ફરદોશ=બાગવાડી
અમરાઇ=આંબાવાડી
ઠાઠ=ભપકો; દબદબો
વાજીંત્ર=વાજાં
ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડયું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની લડાઇમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમરીઓ કુવો કયાં છે ? મહમદશાહને કયાં દાટયો છે ? મહમુદે લોકોપયોગી શું કામો કીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્ધરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે
લગામ=રાસ
કુરવક=તાબામાં
વશ=તાબે
બચાવી=પચાવી
કર=વેરો
દંડ=[illegible]
અકુમા=ભેટ કર્યા
ટકી શકાય=ટકાર થઇ શકાય
પંચાત=ભારી નહીના

મુખ્ય આગળી શહેર છે. એમાં મુસલમાની રાજ્ય છે.
ફતેહ=જીત
વડોદરા=વિશ્વામિત્રના કાંઠાપર ગાયકવાડની રાજધાનીનું શહેર છે.
હવાલે=તાબે
મગરૂર=અહંકારી
આપઘાત=પોતાને હાથે પોતાનો જીવ કાઢવો તે
અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ ગયો? તેણે શું કર્યું? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ? ઇતિમદખાન કોણ અને તેણે શું કર્યું? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૭.
આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે.
ઘટા=ભરાવ
ચમત્કાર=ઝળકાર
ઝુંપડું=તાડછાનું ઘર
વાદળાં=આભલાં
નાળચું=નળી
ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ; ઓસ
ગંજી=ઘાસનો ઢગલો
ભિજી=ભિનાઇ;
બંધાઇ જાય છે=ઠરી જાય છે.
ફરા=આકાશમાંથી જે પાણીના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે
ઝાકળ-ઠંડીના જોરથી હવામાંની વરાળનું પાણી થવું તે; ઓસ; ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આબુ ક્યાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઇ શકે છે? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેના બને છે?

પાઠ ૬૮.
ભેગા થયેલા=મળી ગએલા
સઢ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલું પવન ભરાવાનું લુગડું
સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો ભાગ
આગબોટ=વરાળથી

આવતું મોટું વહાણ; સ્ટીમર	ફેરો=આંટો; આકર આરપાર=એક છેડાથી	બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઇએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરી ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯.	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેટે	ગતિ=બળ	
ચોકસ=મુકરર	જ્યોત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયા?

પાઠ ૭૦.	ટેકરી=ખડબુચ	વળે છે=થાય છે
અગાસી=ધાબુ	ખરીફ=ચોમાસામાં	માફકસર=જોઇતો
કરાંઠી=કપાસ, તુવેર વગેરેના સુકા છોડ	વવાતાં ધાન્ય	તીડ=ખેતરને નુકસાન કરનારું તપખીરીઆ રંગનું જીવડું
ખુપરાં=સુકાં ઠુંઠાં	વાવણી=રોપણી	
કાઢ=નીક	કરપી દે છે=રાંપડી ફેરવે છે	ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ
કાંસ=પાણી જવાનો માર્ગ; નીક	નીંદી=ઉખેડો	રવિપાક=શિઆળુ પાક
	હેલી=ચાલુ વરસાદ	કડબ=જુવારના સુકા

સોહ્ય

સરકારધારા=મહેસૂલ

ખરે=ભોંયપર પડે

ધરે=ચોળે

તંબોળ=પાન

ધરે=પહેરે; ઓઢે

શાલ=ઊનનું કીમતી લુગડું

ફાટે=ચીરા પડે

ઘટે=ઓછા થાય

ભલીભાત=સારી રીતે

જળ ઉંડા જાય=પાણી સુકાઇને ઓછું થાય

પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=ફાયદાવાળા; ગુણકારી

હોજ=પાણીની ટાંકી

લાગ=લાગે

ચંદન=સુખડ, કેસર વગેરેને ઘસીને લચકા જેવું બનાવે છે તે

મીઠા=મધુર

વણતોલ=ઘણોજ

ખાસું=મજાનું

ડૂબાડૂબ=ડુબી ગએલી

ઉચારે=બોલે

મલ્હાર=રાગનું નામ છે

ખેતીકાર=ખેડુત

ચંપેલી, જાઇ, જાય=એક જાતનાં સફેદ ફૂલ

ચંપા=પીળા રંગનું સુગંધીદાર ફૂલ

ભલા=સારાં

ફુલાય=મોટા થાય; ખીલે

માટ=માટે

ચાખડીઓ=પાવડીઓ

હિંચોળા=હીંચકા

ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે? ખેડુતને મહેનતનું ફળ કયારે મળે છે અને કયારે મળતું નથી? શિઆળામાં શું કામ કરે છે? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે. અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, શાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારા ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) ઉનાળામાં પાણી

ઉડા જતાં રહે છે (ઓછાં થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ફુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ઘણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મજાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઇ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુઇ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હીંચકા ને ખાટલા હોય છે (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હથિયાર નમાવી સલામ આપવીતે

અધિકાર=હોદ્દા; સત્તા

ઉપરી=અમલદાર; અધિકારી

કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય અધિકારી

ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય અધિકારી

માહીતી=સમજ

રેલ=પૂર

સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં મોટામાં મોટી નદી છે

ભેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્ર્યંબક=નાશક જિલ્લામાં ગોદાવરીના મૂળ આગળ એ શહેર છે.

જળધોધ=પાણીનું એ-સબંધ ઉપરથી પડવું

રોગિષ્ટ=રોગવાળી

વિભાગ=ભાગના ભાગ

દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાનો મુલક

મહાબળેશ્વર=મુંબઇ ઇલાકામાં હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે.

પુના=પુના જિલ્લામાં મુળામુઠા નદીપર શહેર છે. (એમાં પેશવાની રાજધાની હતી પુનાના પાન વખણાય છે)

મંડપ=સભા

કાયદા=કાનુન; ધારા

મંત્રી=પ્રધાન; વજીર

મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ

ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કરનાર અમલદારો;

જડજો	વળી ખાતાનો વડો	મેળવનારી
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળવ	અધિકારી	

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર ભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાત ક્યા વિભાગમાં આવ્યો? મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ? તેની નીમણૂક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદ્ધાપર રહે છે? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે? મુંબઇ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું? કયું મંડળ મુંબઇ સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે? ડિરેક્ટર એટલે શું? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે? મુંબઇ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા?

પાઠ ૭૨.	કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો	ગીરદી=ભીડ	ત્રિકોણાકાર=ત્રણખુણાનો ઘાટ
ઉતારૂ=મુસાફર	લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી	બારૂ=વહાણ, આગબોટ લંગારવાની જગા; બંદર
ફાંટા=શાખા	મિનારા=બુરજ; ટાવર	
મીલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં	વૈભવ=સુખનાં સાધન	કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-

આના ધણી
દાણ=જકાત
વણાટ=વણવાનું કામ
તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશમી ને કસબી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
પાંજરાપોળ=અશક્ત ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરું
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
ગોરું લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર
રોજો=કબર
કોલેજ=પાઠશાળા; ઉંચું જ્ઞાન આપવાની મોટી નિશાળ
વિસ્તાર=લંબાઇ પહોળાઇ ગણતાં જમીનનું જે માપ આવે તે; ક્ષેત્રફળ

સવાલ—મુંબઇ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીત મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઇનું વર્ણન કરો. મુંબઇ નામ પડવાનુ કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઇનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે ? મુંબઇ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઇ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઇ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઇ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઇ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઇ કઇ છે ? અમદાવાદ કઇ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩.

જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લામાં કસ્બો છે
રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો
ઢાઢર=નદી છે (રિવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે)
ઝોબેઝોબ=ઝોબેઝોબા
પોઠી=માલ લાદેલો બળદ
વણજાર=પોઠીનું ટોળું

૪

પીંઢ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે (અહીંની પાઘડી વખણાય છે.)

ધંજો=સપાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી (કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે. (અહીં મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર એજન્સિમાં શહેર છે.

વેપારી માર્ગ=માલ લઇ જવા લાવવાનો રસ્તો

કાઠ્ઠીઓ=બથ્થો; ટોળું

થરાદ=પાલણપુર એજન્સિમાં છે.

નગરપારકર=સિંધની દક્ષિણમાં થરપારકર જિલ્લાનો તાલુકો છે.

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવું હોય તો કઇ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સારૂં કે પગ રસ્તે જવાનું સારૂં ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જુજ=થોડી

સદી=સૈકો

પુવાર રજપુતની જાત

ચોહાણ=રજપુતની જાત

ખંડણી=નાના રાજાએ મોટા રાજાને રુપીઆ આપવા તે

સ્વતંત્રપણું=આપ અખત્યારી

રંગાટી=રંગવાનું કામ

સરહદ=સીમાડો; સીમની હદ

ધાક=ડરપ; હાબ

આબાદ=ચઢિઆતું

બેનમુન=જેનો જોડો નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ

શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ

ઘેરાવો=ફરતો ઘેર

બુરજો=મિનારા

ટકી રહી [illegible] છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું? ઈ. સ. ૧૪૧૮–૧૪૫૦–૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું? ૧૮૦૩માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આબાદ કેમ થઇ શક્યું નહિ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૧.

ગરમી=ગરમ વસ્તુને અડકવાથી જે લાગણી પેદા થાય છે તે.
ચપકો=ડામ
ફફોલા=ફોલા
વજન=તોલ
સ્થિતિ=હાલત
છલોછલ=છેક માથા સુધી
ઉપસીને=ફુલીને
ઘન=નક્કર
પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું
ખંખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ
સંકોચીએ=બરાબર ગોઠવીએ
પ્રસરી=ફેલાઇ
પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
ફુલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે? ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે? અને તે ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

પાઠ ૭૬.

સંકોચાય=ક્દ નાનું થાય
વાટ=પીંડાપરનો ગોળ લોઢાનો પાટો
સજ્જડ=મજબુત
ઢાંકણુ=ઢાંકણું
સ્વરુપ=પોતાનું રુપ; ખરું રુપ
શંકા=વહેમ; ગુંચવણુ ભરેલા વિચાર
ડોળી=ઝોળી
કસો=કેંસો
સાલ્લુપટ્ટા=સાલ વગેરે
હુંફાળું=સહેજ ગરમ
મુકાબલો=સરખામણી; બરાબરી

સવાલ—ઠંડા એ શું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડુ શા માટે કહીએ છીએ ? તેનું કારણુ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.

કોગળો=મોમાં પાણી ભરી હલાવી કાઢી નાખવું તે
ઘુંટડો=મોમાં માય તેટલું પાણી
ખટુમડું=સહેજ ખાટું
તુરૂં=તુરાશ પડતું
થૂં થૂં=થુંક થુંક
બનાવટી=બનાવેલા
ગોરમટી=ગોરાડું માટી
બંધક=બાંધો કરનાર
મજબુતી=તાકાત, જોર
કાકડો=ગળામાં બહારની બાજુએ દેખાતો ગઠો (એ ગઠો નાના છોકરામાં દેખાતો નથી મોટા માણસમાં દેખાય છે)
અવાળુ=દાંતના પીઢિયાં
ફુલવેલી=પકવેલી
ચાંદી=ફોલ્લા; ચાંઠા
દાહ=અગન
ગચરકા=ઓડકાર
ઉલટી=વામીટ; ઓકારી
કોકરીલું=થોડું હુંફાળું
મહીસાગર=મહી નદી
ખદખદે=ખદબદ થાય
ચકતું=મોટો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે ફુલવતા

હશે ? કૂટકડી ફુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૮.

સીસું=મેલા ભુરા રંગની ધાતુ	ઘસરકા=ઘસારાથી પડેલા કાપા	જંગાલ=તાંબાનો કાટ
	બે બોલ=થોડું	કટાણું=કટાયલું
		રદ=નકામું

સવાલ—હરિશ્ચંદ્રે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંછારામે કલાઇ વિષે શું શું કહ્યું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૭૯.

મોભ=છાપરાની વચમાંનો આડો થાંભલો	ટકાઉ=ટકે એવું	વાળું
ઘોડીઆટ=ઘોડીઆં	કાષ્ટ=લાકડું	કોલ=કોયલું
સરપણ=બળતણ	રસવાન=રસવાળું	ઘાણી=તેલ દીવેલ વગેરે પીલવાનો સંચો
કુંપળ=ટીસી	વૃદ્ધ=વધારો	ચઢિઆતો=ચડતો
થડ=પડ	ફીસુ=ચિકાશ વગરનું; ઝટ ફાટી જાય એવું	હાથીદાંત=દંતુશળ
ગણતરી=હિસાબ	રેસાદાર=રેસાવાળુ	ઘાટબંધ=ઘાટદાર
હબાણુ=દાબણુ	પરનાળ=નીક; મોરી	ઓપીને=ઘસીને
ગર આગળનું=ગચલા ભાગનું	ઘટ=મજબુત	મૂઠ=હાથો
સંગીન=મજબુત; નક્કર	ખિચોખીચ=પાસે પાસે	મહોરાં=રમકડાં
	એકાકાર=એકમેક	
	ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશ	

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ

શું ? નાળિએરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કઇ કઇ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઇ શકે તેવું લાકડાપર થઇ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનસ્પતિજ સેંદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાઠ ૮૦.	વજપાત=ફુલના ઢાંકણના નાનાં પાંદડાં	અગથીઓ=સેકટો
કાર્ય=કામ	નાજુક=કોમળ	પુંકેસર=નરતંતુ
સુગંધી=ખુશબો	ચૂંટી=તોડી	સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ
સોડે છે=પીમળે છે	સળંગ=આખો	પરાગકોશ=પરાગનો જથો
પાંખડી=પાંદડી	ફૂલમણી=ગોટો	પરાગકણ=પરાગની રજ
જાસવંતી=એક જાતના ફૂલ	ગોટો=પાંખડીઓ જોડાઇને ગોટા જેવું બને છે તે	રજ=પરાગકોશના ઝીણા કણ
કળી=ખીલ્યાં વગરનું ફૂલ	સરણાઇ=પીપી	બીજાશય=બી બંધાવાની જગા; ગર્ભાશય
ઢાંકણ=વેગર	મુખ્ય=જરૂરનો	સૂક્ષ્મબીજ=ઝીણાં બી
વજ=ફૂલનું ઢાંકણ		

સવાલ—અત્તર શેનું બને છે ? વજ શું કામ કરે છે ? વજના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ

છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે ? ઘણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી; પેસવાથી
પોષવામાં=પોષણ કરવામાં
માવજત=સંભાળ
યોજના=ગોઠવણ
ગર=માવો
વર્ગ=જાત
પોપટા=ચણાંની શીંગો
જળવાય=સચવાય
પતી રહે=પુરૂં થાય
ફોલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પડ=થર.
ફાડ=ફાળ
બીજાંકુર=ફણગો
ફણગો=સણગો
પોષણ=સણગો
દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં
સત્વ=કસ
માફક આવે=અનુકુળ થાય
જામફળ=સીતાફળ જેવા લાલાશ પડતાં રંગના ફળ
રૂદ્રાક્ષ=જેની માળા બને છે તે મણકો. એક જાતના ઝાડનું બી

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઇએ ? કયાં બી એકદળ ને કયાં બી દ્વીદળ છે ? દ્વીદળ બીમાં બીજાંકુર કયાં હોય ? બીજાંકુર શું ખાઇને મોટું થાય ? જેનું મુળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં બી વહેલાં વાવવાં જોઇએ ? કયાં બી મોડાં વાવીએ તો ફીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.

સૃષ્ટિ=દુનિયા
શોભા=દેખાવ
આત્મા=જીવ; મન
પ્રસન્ન=ખૂશ
અંશ=ભાગ
ડીટું=ડીચું; ડીચકું
પ્રાણરક્ષકવાયુ=જીવનનું રક્ષણ કરનાર વાયુ, ઓકિસજન વાયુ
પુષ્ટિ=બળ; જોર
જઠર=પાચન કરવાની કોથળી
નસો=રગો
ઘન=ઘીચ
ઘટા=ભાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલા માણસ કયારે બધું દુઃખ ભુલી જાય

છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	કપાસીઆ છુટા પા·
નમસ્કાર=બે હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	ડવાનો સંચો
માથું નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	નુકશાનકારક=નુકશાન
નર્યા=એકલા	નહિ	કરનાર
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ	મસળે=ચોળે	કૌવત=બળ; જોર
વાવેતર=રોપણી	ફાયદાકારક=ગુણકારી	અનિયમિતપણે=વગર
પાણી.પોચી=ભેજવાળી;	જાગૃત=હોશિયાર	નિયમે
શરદીવાળી	અરબસ્તાન=એશિઆ	હદબહાર=જાદે; વધારે
સોડમ=વાસ	ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે	કાળજી=ફીકર
તેજદાર=તેજવાળો;	છડીને=છોડા કાઢીનાખીને	
ચળકતો.	ચરખો=કપાસમાથી	

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ઘણી કયાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર કયાં થાય છે ? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાફી પહેલ વ્હેલી કયાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાફીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હંમેશાં ચા

પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.

મીરી=મોટા દરજ્જો
હ્ન=નિશાની
ધન=પૈસા વગરનો; ગરીબ
મહા=કિંમતી
રમ હવા=ગરમી
અમેરિકા=એક ખંડ છે
મીસર=વિલાયતથી હિંદુસ્તાન જતાં રસ્તામાં એ દેશ આવે છે.
કપાસ=રૂનો છોડ
પાંખડી=કળી
કપાસીઆ=કપાસનાં બી
નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
જીંદવા=ખીલ્યા વગરના કાલાં
કાલાં=કપાસનાં ફળ
વીણવો=લણવો
અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે. ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું? કપાસ કયાં કયાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં કયાં કયાં પાકે છે? કપાસના ફુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે?

પાઠ ૮૬.

લર=ગળાની નીચે લટકતી ચામડી છે તે
ભાવવો=કાયમ રાખવો; સંભાળી લેવો
રમાવો=ગરમી;હુંફ
ભીંગડાં=જાડા પડ
સરકી=લપસી
મછવો=નાની હોડી
હલેસાં=ચાટવા
સુકાન=વહાણને ફેરવવાની ગતિ આપનાર યંત્ર
કણુકી=ઝીણા ચોખા
કરોડ=વાંસાની વચમાનું ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો

આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી? માછલી ઘણાં ઇંડાં મૂકે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી?

પાઠ ૮૭.

નાગ=ફેણવાળો સાપ

કાંચળી=સાપની ભીંગડાવાળી પાતળી ચામડી

પાંસળી=પાસાપરની હાડકી

લોચા=માંસના ગઠ્ઠા

સંકોચી=નાની કરી

ડાચું=જડબું

નિચોવાઇ=દબાઇ

ડંખ=ચટકો

ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે

કચરઘાણ=ચુરેચુરા

ફેણ=સાપના માથાપરનો પહોળો ભાગ

બ્લીચીંગ પાઉડર=ધોવાના કામમાં વપરાતો સફેદ ભૂકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે? ઝેરી સાપ ને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું? સાપને કેટલા પગ હોય છે? કોને કોને પગ હોતા નથી? સાપનું લોહી કેવું હોય છે? સાપણ ઇંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો? કયા ઝેરી સાપોને ફેણ હોતી નથી? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે? સાપને જેમ વળવું તેમ શાથી વળી શકે છે? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ? ચીતલ અને કોઠનો રંગ કેવો હોય છે?

પાઠ ૮૮.

માંસાહારી=માંસ ખાનાર

સેવાળ=લીલ

ટીશી=કુંપળ; પાંતરાની કળી

જીવ હિંસા=હત્યા

ગુમ થવાથી=દેખાતા બંધ થવાથી

ગુંગળાતી=અકળાતી

લપલપાવી=બહાર કાઢી

ગેળો=પીંડો

ભવ=અવતાર

સુવાલ—દેડકું ઇંડાંમાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે? તે શું શું ખાય છે? ગાંઠ કયાં નીકળે છે અને એ ગાંઠાનું શું થાય છે? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે? આગલે પગે તથા પાછલે પગે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે? એની જીભમાં ને સાપની જીભમાં શું ફેર છે? દાંત હોય છે કે નહિ? હોય છે તો કયાં હોય છે? દેડકાં કયાં કયાં રહે છે? દેડકો થતાં સુધીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે.

પાઠ ૮૯.

પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=જાત
કરવત=લાકડાં વહેરવાનું ઓજાર
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર
બિડાય=બંધ થાય
રજપુતસ્તાન=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગેરાડુ=પિળાશ પડતી
લંબગોળ=લાબો ગોળ
ટપકાંદાર=ટપકીવાળું
ફીણુ=પરપોટો
પાલા=પાંદડાં
મળી=એક જાતનું ઝાડ એમાંથી ગળીનો રંગ બનાવે છે
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણ વાળે છે=નાશ કરે છે; ઉજ્જડ કરે છે
ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ પાન વગરની
હીણભાગી=કમનસીબ
ખરપડી=એ નામનું જીવડું
ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો વખત; કડાકા
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સૌથી સારું
વળામણનો=વિદાય થતો; હાથીઓ
ઝુડી ઝુડીને=મારી મારીને
પુરાં કરવાં=જીવ લેવો; મારી નાખવાં
પાથરી=ઢાંકી
ખાળી=અટકાવી
ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે? તીડના

આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઉંડા ખોદે? તીડનાં ઇંડાનો રંગ કેવો હોય છે? દરેક દરમાં કેટલા ઇંડાં મૂકે છે? ઇંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ઘણું ભાવે છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઉડતાં થયાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય?

પાઠ ૯૦.

જઠર=હોજરી; પચન થવા માટે પેટની ડાબી બાજુએ ખોરાક ભરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
ધુંધળ=મેળ
ખુંધા=કમરમાંથી વળી ગએલાં
ઢળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતા
ચટકો=ખંડ
ચમચમે=ઝમઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટકાવવા માટે જાળીદાર લુગડું
ક્વિનીન=સિંકોનાના ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું સત્ત્વ; તાવ કાઢવાની દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે.)
બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર; જૂ વગેરેનાં ઇંડાં
ચોરસ ફુટ= ૧૪૪ ચોરસ ઇંચ; એક ફુટ પહોળું ને એક ફુટ લાંબું
કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
ડામર=ખનીજટાર
લોબાન=એક જાતનો ગુંદર

સવાલ—મચ્છર ક્યા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના

કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઇ છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો, મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.	અત્યંત=ઘણુંજ	અંબાડી=હાથી ઉપર બેસવાનું આસન
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેટી=વિંટાળી	ચગદી=કચડી
રસાલો=ખટલો; ઘોડા લશ્કર વગેરે	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
ભટ=બ્રાહ્મણ	દદુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજ વાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુષ્ટ=ભરાઉ, જાડા	

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨.	તલપ=ફલંગ; ઝડપ	રંગભેદ=રંગમાં તફાવત
સંબંધ=વળગણ	સબળ=જોરાવર	પરિપકવ=પુરેપુરૂ પાકેલું
બોથાં=જડિયા; મુળના રેસા; ઠુંઠા	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ; કારણ
બેમાલમ=જણાય નહિ એવી રીતે	ગોંધ્યા=પૂર્યા; કબજ કર્યા	ચકચકિત=ચળકાટ મારતો
	ફરક=ફેર; તફાવત	
	પલટાય=બદલાય	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને કયાં કયાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમજાવો? જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું? ફૂલનો રંગ ભભકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે?

પાઠ ૯૩.

ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ
હૃદય=લોહીની ટાંકી
ધોરી નસ=મોટી નસ
મોરી=નીક; નાની ગટર
ગરનાળું=મોટી ગટર; પાણી જવા માટે ઉપરથી કરેલો રસ્તો
ક્ષીણ થાય છે=કમજોર થાય છે
શિરા=નસ
રેંટમાળ=પાણી કાઢવાનું ડોલચાંવાળું ચક્કર
સ્નાયુ=જે તાંતણાથી હાડકા સાથે માંસના લોચા વળગેલાછે રહે તે
ધબકારો=ટકોરો
ટકોરો=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે? એનું કદ કેવડું છે? એ શેનું બનેલું છે. એને કેટલાં ખાનાં હોય છે? હૃદય કયાં આગળ છે? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નસમાં થઈને જાય છે તેને શું કહે છે? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૬૪.

શ્વાસ=દમ ભેરો
મૂત્ર=મૂતર
વાટે=રસ્તે
ધઠ=પોટ
કાઠું=શરીરનો બાંધો
પેજવાળા=કાંજીવાળા
તૈલી=તેલવાળા
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
સૂક્ષ્મ=ઝીણો
ક્ષાર=ખાર
સમાર=દુરસ્ત
વીખરીને=પીગળીને; ઓગળીને
ફેફસાં=છાતી માંહેની જે ઇંદ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય ને બહાર કઢાય તે
શાહીચુસ કાગળ=બ્લોટિંગ પેપર
આંતરડું=ગુંથણું વર્તુલાકાર દોરડા જેવો પેટનો ભાગ. (એ જઠરની નીચે ડાબી બાજુપર છે)
કાળજું=છાતીને જમણે પાસે જે પિતાશય છે તે
શેષ=બાકી
મલ=મેલ, વિષ્ટા
તત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોયલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણે ખાઇએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મૂખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું

લોહી જતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજું અને આંતરડાંનું ડ્રોઇંગ પાડો અને સમજાવો,

પાઠ ૯૫.

નિભાવવાને=ટકાવવાને; કાયમ રાખવાને
નિરોગી=તંદુરસ્ત
કુંજે=ભેટવે
વિંટાળ્યું=લપેટયું
ધ્રુજારી=કંપારી
મંદવાહક=ગરમી ધીમે વહેવડાવનાર
ધાસ્તી=બીક; ભય
છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
મેળાપ=સમાગમ; સં. યોગ
જમાવ=એકઠું થવું તે
શોષણ=ચુસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? ઊનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. ઊનમાં કેવો ગુણ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? ઊનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને ઊનનો મુકાબલો કરો. ઊનના લુગડા કેમ જલદી મેલા થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૬.

સાડી=બૈરાંને પહેરવાનું રેશમી લુગડું
સાલ્લો=બૈરાંને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ખાદી=એક જાતનું જાડું દેશી લુગડું
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ અને કપાસીઆ છુટા પાડવા; ચરખામાં પીલાવવો
જીન=કપાસ લોઢવાનો સંચો
લાટ=કપાસ પીલવાની ચરખાની ધરી
કાંતવું=ત્રાગા દોરા કાઢવા
પીંજર=પીંજવાનું ઓજાર
તાંત=બકરાના આંતરડાની દોરી
તંગ=સખત
ગોટીશો=પિંજરનું લાકડાનું ઓજાર

(એનો આકાર ડમ્બે-લ્સ જેવો હોય છે પણ છેડા ગોળાકાર હોય છે)
ગાભલું=પીંજેલો રૂનો ગોટો
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=રેંટ
સાળ=લુગડાં વણવાનો સાંચો
ખરછટ=ખરબચડું
લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
પિંજારા=રૂને સાફ કરનારા

સવાલ—રૂ શું છે? ક્યાંથી આવે છે? તે શા કામમાં આવે છે? કપાસ લોઢવાના જીન મુંબાઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે? અને તે શેની હોય છે? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? સાડી સાલા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે? સંચા શેના બનાવે છે? અને તે શાથી ચાલે છે? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે? રૂમાંથી કાપડ થતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૬૭.

રેશમ=હીર
રૂપ=ઘાટ
જાળું=ફાંદો
કોશેટો=પતંગીઆને રહેવાની લાંબી ગોળ દડી
ગોટી=ગોળ દડો
કોકડી=દડી
તક=દાવ
શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
રંગીત=રંગેલા
કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે? એ કીડો શું ખાઇને જીવે છે? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે? કયા કયા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો? વિલાયતી રંગથી શું નુકશાન? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે? કયા સંચામાં વણાય છે? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮.

કોલું=શેરડી પીલવાનો સંચો
છારી=પડ: પોપડી
તરી=ઉપર આવી
પાડો=જાડો
છાલકો=છાળો
શીલ=સેવાળ
ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી
ચાસણી=ખાંડમાં પાણી રેડી ઉકાળી તાર નીકળે એવી ઘટ્ટ બનાવેછે તે
આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
ચોવડાં=ચારવડાં

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઇ કઇ વસ્તુમાંથી બને છે?

કવિતાની સમજુતી.

પાઠ ૭.

મુખે=મોઢે
વેર્યાં=નાખ્યાં
ફૂલ=પુષ્પ
નસીબે=દૈવયોગે
નીચા નમી=નીચા વળી
વીણીશું=એકએક લઇશું
અત્યારે=હમણાં
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી
વિપત=આપદા; દુઃખ
ભૂલીને=વીસરીને
વણતોલ=ઘણીજ
માફ=ક્ષમા
અન્યાય=ગેરઇન્સાફ
મટવાને=દૂર થવાને
ધીરીને=ઉધાર આપીને
દૂખીઓ=હેરાન
આબરૂ=ઇજ્જત
પાખી=વગર
ધીરેલા=આપેલા
નવ આલે=ન આપે
વાંકું બોલી=ઇનકાર કરી; ના કહી
ભાળે=જુએ
ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા માટે અરજ
સદ્ગુણ=સારાં લક્ષણ
ચિંતા=ફીકર
અટપટી=ગુંચવણ ભરેલી
ચટપટી=ગભરામણ
મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીમે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલાબના ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા નમી ક્યારે વીણીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં.) (૧) પણ જો કે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાઇ કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડી દેવું નહિ. (૨) કોઇએ ભૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઇન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવું હોય તો ક્યારે લડવું ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુરુનાં ઘણાં કામો કરવાં છે. પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો. ફીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ ભરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઇને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નઠારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નઠારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભંગ થયેથી જીવને જે અકળામણ થાય છે તે
વિમાસે=વિચારે
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય "નો"
રાજીઓ=રાજા
રાજંન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સુણો=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા
હૈ=હૈડામાં
ન માય=સેવાય નહિ
ધરો=રાખો
પ્રજા=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહ=વરસાદ
માગ્યા મેહ=જોઈતો વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં
વેશ=દેખાવ
લીલા=આબાદ
લીલારાજ=આબાદ રાજ
ભોગવો=ચલાવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળો
નયણે=આંખોએ
વહે=રેલો જાય
નયણે વહે અતિનીર=આંખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે
વદે=બોલે
રૂદે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=ગયો
મૂઢમતિ=મુર્ખાઇ
પરવરી=ચાલી; નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્કલ
દુભવ્યો=નારાજ કીધે
સાધ=સાધુ; સજ્જન
પરહર્યાં=તજ્યા.
ગૂઢ=વિકટ; બિહામણું
વિકાળ=ભયંકર; બીક લાગે એવા
કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ
સંચર્યું=ગયું
નીરખું=જોઉં
અજસુત=નારદ; બ્રહ્માના પુત્ર
ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
ઉદરે=પેટે; કુખે
નગર=મુલક
અવાસ=રહેઠાણ
ચરણે ચાંપી=પગે દાબી
નિશદિન=રાત દહાડો
નીરખે=જુએ
તન=શરીર
સફળહવો=સાર્થક થયો
તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર

કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં શ્વાસ પણ માતો નથી?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આબાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાંઇ દુઃખ હોય? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ઘણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઇ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમઝા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનું મો ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે?) મારૂં બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઉં, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને

ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ (૯) તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, કે નીત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારૂં જીવ્યું સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકોતેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારૂં વચન; સારા બોલ
સ્નેહ=હેત: પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નઠારૂં વચન; નઠારા બોલ
લાધે=મળે. થાય
વિવેક=સલુકાઇ; ડહાપણ; સારા નરસાનો વિચાર
આણી=લાવી
યાર=ભાઇ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ: શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા; જગત
વખાણે=તારીફ કરે; સ્તુતિ કરે; માન આપે
કીર્તિ=આબરૂ
જનો=માણુસો
પડે=હલકે દરજજે ઉતરે; ગરિબાઇમાં આવે; પડતી થાય
ચઢે=મોટા દરજજે આવે. સુખી થાય; ચઢતી થાય
વડે=થી, થકી
પ્રાણી=માણુસ
પ્રજા=લોકો; રૈયત
પાળે=પોષે
ધુડ=ધુવડ
ઉચારનું=બોલનું
ભલી=સારી
ભલાઇ=ભલમનસાઇ
બુરાઇ=નઠારાપણું; વેર; દુશ્મનાઇ
અમુલ્ય=કીમતી; જેની કિમત થઇ શકે નહિ તે
મૂલ=કિંમત
લગાર=થોડી
પળી=ચાંગળું
રે=અરે
માનવી=માણુસ
વેણ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થુક્યું=થુકેલું
વિમાસશો=પસ્તાશો; દીલગીર થશો.
હાણી=નુકશાન; ખરાબી; પાયમાલી
છરા=અંદુકમાં ભરવાની ગોળી
છેદ=ઘા; જખમ
સૂઝે=માલમ પડે
કાપ=ઘા; જખમ
રૂઝે=મટે; સારો થાય;

નવી ચામડી આવે	હવા વિશે=હવામાં	વણુશે=બગડશે
કોઠી=મોટી બરણી	હડાકો=પડધો; સામો અવાજ	ભાર તોલ=માન; આબરૂ; વકર
મટે=સારી થાય	તાણી=ખેંચી	
તોપ તણો=તોપનો	વદો-બોલો	
ભડાકો=અવાજે		

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારૂં વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે ભાઇ મનમાં જરા સલકાઇ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારૂં વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઇ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ઘુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સુઇ શકતું નથી; એજ બોલતુંજ કારણ જાણ, માટે૦ (૩) સારી જીભથી (સારૂં બોલીને) ભાઇ ભલમનસાઇ મેળવ. નઠારી જીભથી (નઠારૂં બોલવાથી) લોકો નઠારૂં બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નઠારૂં બોલે છે. તે માટે૦ (૪) સારૂં વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી કોઇ ચાંગળુ પાણી પણ નહિ પાય; માટે૦ (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે માટે૦ (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે. પણ

નઠારા વાક્યનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી. તેમ, માટે૰ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજો હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે૰ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.	નિદ્રા=ઊંઘ	ભજો=ભજન કરો
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	સા'ય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે લઇ ગયો	અર્થ=કામ
ઘટ=શરીર	મસ્તક=માથાં	સરશે=થશે.
ઘડીઆં=બનાવ્યાં	છેદાઇ=કપાઇ	ભીડ=સંકટ
ટાળ્યાં=મટાડયાં.	લુટાણી=લુટાઇ	સમર્યા=સંભાર્યા
નવ ટળે=નહિ જાય	સતવાદીઓ=સાચું બોલનારો	અંતરજામી=મનની વાત જાણનાર; પરમેશ્વર
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	નિચ=હલકા	ભાવટ=દુઃખ; જંજાળ
જડોઆં=વળગ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ કરનારો પરમેશ્વર
ભમ્યાં=ભટકયાં; રખડયાં		
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાળ્યા		

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઇનું મટાડેલું મટતું નથી. કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે

અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડયાં, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઇઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠયો, અને કોઇ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ; માટે૦ (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણ લઇ ગયો, તેથી સતી ઘણું દુઃખ પામી. માટે૦ (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દસ માથાં કપાઇ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઇ ગઇ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવા ઘણાં દુઃખ પડયાં, માટે૦ (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી. માટે૦ (૮)

પાઠ ૩૯.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશપર પ્રેમ
ભલી=સારી; રૂળકુપ
ભાર્ત ભૂમિ=ભારત રાજાનો મુલક; ભરત ખંડ; આર્યાવ્રત; હિંદુસ્તાન

વિષે=માં
જેહ=જે
કે'તો=કહેતો
ભલો=સારો
ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ
મુજી=અક્કલ વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=બોજારૂપ

દાઝ=લાગણી; દયા
શુષ્ક=સુકું; સ્નેહ વગરનુ
હૈયું=મન
વજ્ર=કઠણ; દયા વગરનું
લેવું દેવું=લેણ દેણ
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન; તવંગર; પૈસાદાર
વડો=મોટો

વૈભવી=વૈભવીવાળો	કલ્યાણમાં=ભલામાં; સારામાં	વૃથા=ફોકટ
રાજવી=રાજા જેવો	લેખે=ગણે	જન્મ=જિંદગાની; જીવતર
રૂપાળો=ખૂબસુરત; દેખાવડો	પુગ પ્રેમથી=ખરા હેતથી	ખોયો=ગુમાવ્યો
તથાપિ=તોપણ	પેખે=જુએ; ઓળખે	કમાણી=સાર્થક; પેદાસ
વિવેકી=ખરું ખોટું સમજનાર	વિદ્વતા=પંડિતાઈ; વિદ્વાનપણું	વિદેશી=પરદેશી
વખાણે=તારીફ કરે	વાપરી=ખરચી	વસીને=રહીને
કાગ=કાગડા	દેશ દાઝે=દેશની લાગણીને માટે	કાળ=વખત; સમય
પ્રમાણે=પેઠે	લોકલાજે=લોકની શરમથી	ગાળી=ગુમાવી
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો	સ્વદેશાભિમાની=પોતાના દેશનું અભિમાન ધરીને કરેલા	સ્વદેશી=પોતાને વતને
દેશીના=પોતાના દેશના		વિયોગી=જુદા પડેલા
ટાળે=મટાડે; દૂર કરે		મેટી=મળી
પાળે=પોષે		હર્ષનાં=હરખના,આનંદનાં
		આંસુ=આંખમાંથી પડતાં પાણી
		ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૭. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેના હોય તેમાં કો બિચારો હશે કે જે" મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે" એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો અક્કલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશને લાગણી જરાપણ નથી જેનું મન હંમેશાં કઠણ અને સ્નેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને વિવેકી

માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકોનાં ભલામાં લાગ ગણે તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કોને હરખનાં આસું નહિ આવે? (મતલબ કે બધાંનેજ આવે.)

પાઠ ૪૬.		
પાઈ=દોડી	વસમો=કપરો; કઠણ	સુંદરી=જુવાન સ્ત્રી
ભાવે=હેતથી	ઠામ=જગો	મનવિના=કમનથી
ભેટયા=મળ્યા	છાજ=છત	નમે=નમસ્કાર કરે
ભાત=ભાઈ	લગી=લાકડી	દીઠા=જોયા
સાથ=સંગાત; ટોળું	ભીંતો=ભીંત	હરિ=પરમેશ્વર
કપટે=દગાથી	દોદશ=બંને બાજુ	ફુટડો=દેખાવડો
ખસે=દૂર જાય	જુઆ=જતા	તુકડો=પ્રસન્ન
સામગ્રી=સામાન	હુઆ=થયા	ભાંગ્યું=દૂર થવું
હસે=મશ્કરી કરે	હસણી=મજાક ખોરી	મરડે=મચકે
ઉતરવા=રહેવા	નાત્ય=નાત	મંડપમાં=માંડવામાં
વધો=ઘણુંજ; વધારે	દર્શન=જોવું; દેખવું	ચંગ=મંજીરા; કાંસાજોડ
	ખોઈએ=દૂર કરીએ	લટકે=ટીંગાય

પટકે=પિછોડીએ
કાષ્ટ=લાકડાં
બારો=જુડો
મામેરાનો=મોસાળાનો
ઉધારો=બાકી; મણા
તુળશીદળ=તુળશીનાં
 પાંદડાં
પુંકશે=વગાડશે
પુરૂં=બરાબર
કૌત્વત=મશ્કરી; ગમત
ટોળ=મજાક

ઉતાવળી=ઝડપથી
મરમે=ભેદમાં
લજાવ્યું=એબ લગાડી
પેઢીનું=વંશનું
ન બાપા=બાપા વગરના
ભલાં=સારાં
કઠણુ=સખત
કઠણુબોલ=મેણાંના બોલ
મચ્છર=અહંકાર; તોર
પુંઠળથી=પાછળથી
બડબડો=બબડો

લખેશરી=લાખ રૂપી-
 આનો ધણી
શે=શું
રાંક=ગરીબ
પિતા=બાપ
મુજ=મારે
કાપડું=છાતી ઢાંકવાનું
 લુગડું
મેર=મેરૂ પર્વત
જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા (વેવાઇ) દોડતા આવ્યા ને બંને હોંસથી મળ્યા, જમાઇ અને જમાઇનો ભાઇ પણ મળ્યો બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધાં છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ઘણાજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણુ હતી ને છાપરાપર નળીઆં નહોતાં; તે ઘરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં ઘણાં માકડ જુવા હતા, વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મજાકખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી (૪) કુંવરવહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાવન)

થઇએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સારૂં થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવરવહુનું દુઃખ જતું રહ્યું (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાઇઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીત્રોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાબડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મૂકશે. ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પણ પુરૂ થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઇએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણંદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એબ લગાડી. સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું? શું એકલા મળવા જાઓ છો? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારૂં! (૧૩) આવો મહેણાનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી શું બગડો છો? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઇનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોના મેરૂ

બરોબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ ઘણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯

મહીં=સાતમીનો પ્રત્યય "મા"
તન=શરીર
ભાન=શુદ્ધ; સમજ
પુરણ=પુરેપુરૂં
સમય=વખત
પ્રથમે=પહેલાં
સ્મરૂં=યાદ કરૂં
કાર્યો=કામો
પાલણ=પોષણ
કાજ=કામ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
શશિ=ચંદ્ર
તિમિર=અંધારૂં; અંધકાર
ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત
આરામ=વિશ્રાંતિ
શ્રમથી=મહેનતથી
સુખ દીએ=સુખ આપે
ભર=જોઇએ તેવી
આણી=લાવી
મેઘ મંડળ=વાદળાં
નિયમિત=વખતસર
વૃષ્ટિ=વરસાદ
સંતોષ તૃપ્ત
હરખ=ખુશી
સૃષ્ટિ=દુનિયા
પૃથ્વી=જમીન
ધન=પૈસો
કઠિન=કપરાં
કષ્ટ=દુઃખ

અનેક=ઘણાજ
કાપે=દૂર કરે; મટાડે
સૃજ્યાં=બનાવ્યાં
પાવક=ગરમી; અગ્નિ
ઇશ=પરમેશ્વર
સત્તા=હુકમ
થાપી=બેસાડી
સહિત=હંમેશાં, સદા
સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ
નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
ભુલાવતા=વીસરાવતા
સંશય=શક
મૂજ=માગ
સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
ચરણે=પગમાં
ઠરૂં=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહોરમાં પહેલો યાદ કરૂં, પછી દહાડાના બધાં કામો કરૂં. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે

જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે, (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારૂં મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાકયા ત્યારે આખી સુખ આપે એવી સારી ઉંઘ આણી (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ફુલાય છે, જમીન વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ઘણાં દુઃખ મટાડે છે. (૫) પરમેશ્વરે પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે! એ ત્રણ હંમેશા જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણને માણુસની ચાકરી આપી છે. અહા! પ્રાણીના સુખના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છો (૬) ઓહો પરમેશ્વર તેં માણુસના મનને અક્કલ આપી છે, તેથી બધા જીવોપર માણસની ઘણી સત્તા રાખી છે. જે હંમેશા એવું સારૂં પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને ભજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૭) પરમેશ્વર હું માંગું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્ભક્તિથી કરૂં, અને તમને પગે પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ ૫૫.	દાખવે=જુવે	મૃગ=હરણ
શિર=માથું	ચક્ર=ચક્કર	શ્વાન=કુતરો
કોટે=ડોકે	ગજ્યો=હાંકયો	સુજાણ=સાગ જાણીતા
રૂંઢ=ખોપરી	પરવરે=ચાલે	શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરૂ
વૃષભ=બળદ	ઉજ્વળ=સફેદ	હરનિશ=હંમેશાં
વીણ=વગર	ઓપતો=શોભતો	રે'=રહે
ભૂપાળ=રાજા	જામો=ઝુલતો અંગરખો	મેડક=દેડકો
નેહ=સ્નેહ; હેત	ફાળ=છલંગ	નિર્બળ=કમજોર

કોલ=કોયલ
કાયર=બાયલો
સાર=સારી
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
તારૂણી=જુવાન સ્ત્રી
પઢતો=ભણતો
પૂર્યો=ગોધ્યો

મધુરો=મધુર રાગનો
વાચા=વેણ; શબ્દ
વીર=ભાઇ
કામની=સ્ત્રી
કીર=પોપટ
ચરણ=પગ
સાયો=પકડયો

લાખો=લાખો માણસથી
સઉકો=બધા
વિચરે=જાય
વસમી=અઘરી
વાટ=રસ્તો

પાઠ ૫૫ ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું વાહન કરે છે ? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઇશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરૂષે બીજા પુરૂષને ઢાંકયો તેથી જેને ઢાંકયો છે તેનું શરીર સારૂ દેખાય છે. તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો તે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરૂષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીભ નથી. તો પણ ઘણું બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી. દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ

એક શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણુસ હોય તો સમજે કે તે મીઠું બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે ભાખ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તો તે પોપટ છે. (૬) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, લાખ માણુસથી પણ પકડાયલો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ? (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણુસો તેને ધુમાડો સમજીએ.

પાઠ ૫૭.	સાફ=ચોકખી	ઠાલા=નકામા
ઘડીઘડી=વારંવાર	અરણુવ=દરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ધામ	ભાળ્યાં=જોયા	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર, સૂર	પીત=પીળો
અભ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર; સારંગી વગેરે	સુર્યાસ્ત=સુર્યનું આથ
સકળ=બધા		ઉજળુ=સફેદ [મવું તે
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને
ચક્ષી=ચકલી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખૂણો
બગ=બગલો	ઘંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૭. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીળો ઘડીએ ઘડીએં બદલાય છે. તાપથી જીવોને ઘણો ધામ થાય છે. ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે. પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં, તેથી બધા૦

(૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરરર આવે, ઝાડો ખરરર ઘરરર શબ્દે હાલતા જણાય, વાજિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે. તેથી બધાં૦ (૩) હંમેશ કરતાં તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે. પુષ્પમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આઘે ઘંટા વાગતા હોય એવા એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં૦ (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને ઉધઈ, કીડી, અને મંકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ઘણુંજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે, ઉડે. તેથી બધાં૦ (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચદ્રમાની આજુબાજુ ઘણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે.) તેથી બધાં૦ (૬)

પાઠ ૫૯.

રક્ષ=રક્ષણ કર
દેવ=ઇશ્વર
મહારાજ=પાંચમાજ્યોર્જ
પ્રૌઢ=ઘણા મોટા
જયવંત=જશવાળા
મસ=વધારે
કીર્તિ=મોટાઇ
યશ=જશ
લંબાવ=વધાર; ફેલાવ
જગદીશ=પરમેશ્વર
વીખેરવા=છુટા પાડવા
રૂઠ=ગુસ્સે થા
કાળ=મોત; હાર
બંધપાડ=બેસાડ
દ્વેષ=કીનો; અદેખાઇ
હુન્નર=કસબ
અમઘેર=અમારે ત્યાં
સંપ=નિરાંત
સધો=થાઓ
કાળ=વખત
ગંજ=ઢગલો
દાન=પુણ્ય
શ્રેષ્ઠ=મોટા
જાથુ=હંમેશ
ક્ષેમ=સુખ
રાય=રાજા
સદ્ અભિમાને=સારી ઉંચી લાગણીથી
પૂજ્ય=પવિત્ર
પ્રત્યે=તરફ
ધર=રાખ
શકિતમાન=જોરાવર
રાજેશ્વર=રાજાઓના ધણી
નાથ=પરમેશ્વર

મહાજ્ઞાની=અક્કલનો ભંડાર; મોટા જ્ઞાનવાળો	શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી પાર=સુધી	દીલ=મન સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૯ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ઘણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ઘણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમઝા મોટાઇ અને આબરૂ આપ અને એમનું રાજ્ય ઘણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર ! હે જગતના ધણી તું ઊઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ, વેર અને કંકાસ બધો બેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારૂં ભલું થાય (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આબરૂ અને સુખી સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ઘણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજા, ભારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજય પૂજવા લાયેક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાજ્ઞાની, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એના પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુંધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

મુંબાઇ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે

એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાંજ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કીનારાની, દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે, બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વે તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજપીપળાનાં ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરૂં છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે માટેજ તે બાજુમાં જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે, એવા રણના મુલકમાં સાંઢણીપર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના ભાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ઘણાં ઉગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ઘી ઘણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ઘણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઇ ઘણાં પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ઘણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ઘણો સારો થાય છે. પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆ છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ઘણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને

ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. એનું રૂ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઇ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાના પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું રૂ થઇ ધોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઇ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ કહેતા હતા કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે, કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજો ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જાત્રા કરવા જાય છે ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆ-વાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે અને વચલો ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે

કાઠિયાવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાફ્રાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (સુદામાપુરી:) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણુ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઇ વગેરે બંદરે જાય છે કાઠિઆવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમી રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ. શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુ[illegible]ખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોઢું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે, કોકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળીએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણાં ઊગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળીયેર, મીઠું, હરડા ને ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડયા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા

છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચો શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઇ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીઆં ઊન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે, સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી, એ રેલથી તેમજ સિંધમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે, દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગીષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, કપાસ, રૂ ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.



પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	ધ્યાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઈસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આરૂઢ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભુમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વામિભકિત	છેલ્લી	ઋષિ
શકિત	વિશ્વાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુસ્સે	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્યમો	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝભ્ભો	વીત્યા	ડાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઇ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
	ચિઠ્ઠી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ

પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાધ્યું
સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ	પારખ્યું
ચોકખો	વનસ્પતિ	કપ્તાન	માર્ગ
સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્થર	સ્વપ્નાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશકય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	વ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડ્યું
સત્તા	સદ્‌બુદ્ધિ	ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ
મૂર્ખ	અમૂલ્ય	મશ્કરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તાં	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઈંગ્લાંડ	વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન
ચર્ચા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોલ્લા	પત્ની	ગુસ્સો	રૂસ્તમજી
શ્રોતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ
જયોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેલ્સ	પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધારતી	ડયુક
સાર્થક	ધ્યાન	જન્મ્યાં	

સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
	સુધર્યો	ગ્રંથકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉસ્કેરાઇ	પિત્તળ
વ્યાઘ્રચર્મ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જયહ્લે	તત્કાળ
સ્વર્ગ	ઉદ્ધૃત	સજજડ	વસ્તી
ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	મુત્રી
બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર	બ્રાહ્મણ
રાજર્ષિ	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
ચંદ્ર	જાગૃત	તંદુરસ્તી	વૈશ્ય
નિર્મળ	ધ્રૂજતાં	સ્વચ્છ	શુદ્ર
	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિઘ્ન
પ્રદેશ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ફાંસ
વિચિત્ર	શ્રમ	કસ્તી	લેસેપ્સ
મૃગજળ	તસ્દી	કન્યા	ખ્યાલ
દૃષ્ટાંત	દુર્ગંધ	પુનર્લગ્ન	વિલ્બરફોર્સ
વિચાર્યું	શ્રાવક	ભક્કર	ચિત્ર
આંતર્યો	પરધર્મ	વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન
પીસ્યાં	સ્ટેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
ગર્જના	ચિત્રકુટ	કાન્યકુબ્જ	પત્ર
મુર્ખાઇ	વિસ્મય	દર્શન	જુદ્ધ
જન્માશ	નિર્જીવ		

પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુ:ખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
શ્લોક	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મૃત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
અચ્છેર	અફ્ગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઈસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઇ	ચંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્તો	સ્થાપ્યાં
ભઠ્ઠી	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બૌદ્ધ
નર્યા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કોતરાવ્યાં	હસ્તિનાપુર
દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણો	દેવવ્રત
અદ્યાપિ	વૃત્તાંત	ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ
બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર	ગુપ્ત	યોદ્ધા
ત્રીસ	ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા
પાંત્રીસ	ગુર્જરરદ	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેંબર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય

સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ત્ર્યંબક	અગ્નિ
બર્બર	ઠઠ્ઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	ફોલ્લો
ક્રોધ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી
યશોવર્મા	ખટ્ટુંગજઅક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગઠ્ઠો
સહસ્ત્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપટ્ટા
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અન્તર	જગન્નાથ	
વિચિત્ર	તત્ત્વ	સ્ત્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મબીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધાસ્તી	સત્વ
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાહ્ના	અર્ધી	ક્વિનીન	કસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	ઓકિસજન	

ડ્રિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ) (૪)

ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૧૨) જમણાં હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મો સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પગના આંગળાંપર ધીરેથી બેસવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર કાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઇએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઇ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨)

બેઉ હાથ પાછળ પીઠ સમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીનો અંગુઠા ખભે અડકાડવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગળ (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાંથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (૪૪) જમણાં ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

